

‘Een hoogst verdienstelijk burger’

Het leven van Mr. Frans Godard baron van Lynden,
heer van Hemmen (1761-1845)*

Kees Kuiken

De taal en de toon van het adelsdebat zijn voor en na 1795 ingrijpend veranderd. Toch laat het leven van een ‘overgangsfiguur’ zoals Mr. Frans Godard (II) baron van Lynden van Hemmen zich veeleer begrijpen in termen van continuïteit dan van kentering. Centraal in dit biografische opstel staat de vraag naar de adellijke *habitus* van zijn familie, die zowel in de vroege als de late Republiek een voorname rol speelde. Deze *habitus* loopt ook als een rode draad door het leven van Frans Godard van Lynden, die in 1818 voorzitter van de Hoge Raad van Adel werd. Zijn veelzijdige belangstelling gold echter niet alleen traditionele onderwerpen zoals adelsgeschiedenis. Hij was ook de geestelijke vader van de inpoldering van het Haarlemmermeer, waarvoor hij een gedurfd en uiterst modern plan opstelde. Het stoomgemaal Lijnden draagt zijn naam.

Inleiding

Op 19 juli 1845 herdacht Prof. Ds. M. Siegenbeek, voorzitter van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, de precies drie maanden eerder gestorven ‘hoogwelgeboren heer F.G. baron van Lynden van Hemmen, president van de Hoge Raad van Adel, commandeur der Orde van de Nederlandse Leeuw, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal en curator van ‘s Rijks Hogeschool te Leiden’ als ‘één der achtbaarste leden’ van de Maatschappij:¹

‘In 1761 uit een der oudste adellijke geslachten van Gelderland [...] geboren, handhaafde hij door uitgebreide kundigheden [...] de luister van zijn aanzienlijk geslacht. Hij begon zijn

* Deze bijdrage is geschreven met ruimhartige steun van de Van Lyndenstichting, de Ridderschap van Gelderland, de Stichting Fonds A.H. Martens van Sevenhoven en het Lijdensche Fonds voor Kerk en Zending. Drs. Jos van Heel, Loes Hoogerbeets, Prof. Dr. Wessel Krul, Prof. Dr. Yme Kuiper, Gerrit Richter en Mr. E.J. Wolleswinkel hebben eveneens aanzienlijk aan het resultaat bijgedragen. Allen mijn hartelijk dank.

¹ M. Siegenbeek, ‘Levensbericht van Frans Godard baron van Lynden van Hemmen’, *Handelingen der jaarlijksche vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden (Handelingen MNL)* (1845) 32-34.

loopbaan als edelman aan het hof van wijlen erfstadhouder prins Willem V en kwam weldra in verschillende ambtsbetrekkingen, welke de grote omkering van het jaar 1795 hem deed verlaten. Sedert besteedde hij zijn kunde en tijd om in zijn kring zijn gewest door nuttige inrichtingen van dienst te zijn [...]. Na de gezegende herstelling van het vaderland in het jaar 1813 en 1814 werd hij hoofdadministrateur der Domeinen en bij de opheffing van dat ambt president van de Hoge Raad van Adel, welke waardigheid hij [...] tot zijn dood met grote lof van kunde en ijver bekleedde. Met veelomvattende kennis toegerust, was hij inzonderheid in de vaderlandse geschied-, oudheid- en geslachtskunde, gelijk mede in het vak van de waterstaat, zeer bedreven. Blijken hiervan dragen zijn *Twee Brieven over de Ridderorde van St. Jacob* en zijn *Verhandeling over de droogmaking van de Haarlemmermeer*, welke niet weinig meewerkte om die grootse onderneming tot stand te doen brengen. Gedurende 22 jaren bewees hij, als curator der Leidse Hogeschool, aan dezelve gewichtige diensten [...]. Waardige bedienaars van het Evangelie, waarvan hij een gelovig belijder en hartelijk vereerder was, stonden bij hem in hoge achting. In zijn omgang vertoonde zich geen zweem van trotsheid of vernederende hooghartigheid, maar blonk veeleer ongeveinsde vriendelijkheid en bemoedigende minzaamheid uit. [...] Hij had het zeldzame voorrecht van tot in 84-jarige ouderdom het volle genot zijner krachten naar ziel en lichaam te behouden [...]. Gewis, het vaderland verloor in hem een hoogst verdienstelijk burger, de Leidse Hogeschool, gelijk letteren en wetenschappen in het algemeen, een kundig en ijverig bevorderaar van haar bloei, onze Maatschappij eindelijk [...] een van haar luisterrijkste sieraden.'

Siegenbeeks laatste zin geeft aan dat de 'grote omkering van het jaar 1795' diepe sporen had nagelaten. Onder het *ancien régime* zou de vermelding van een vooraanstaand edelman als 'verdienstelijk burger' een belediging zijn geweest. De doopsgezinde Siegenbeek, wiens herdenking het uitgangspunt vormt voor alle latere levensschetsen van Mr. Frans Godard, was van huis uit dan ook geen liefhebber van adel en monarchie. Hij was in 1797 benoemd als hoogleraar te Leiden op voorspraak van de felle patriot Van Santen en polemiseerde vanaf 1803 binnen de Maatschappij tegen de aartsreactionaire Bilderdijk.² Als voorzitter (1823-1847) sloeg Siegenbeek niettemin al snel een andere toon aan, met name in zijn lofdichten en jubileumcantates voor de vorst. Siegenbeek was in 1845 kennelijk voorbeeldig geassimileerd in de vanouds Oranjegezinde Maatschappij (waarvan koning Willem I zelf beschermheer was). Het zal dan ook niet zijn opzet zijn geweest de nagedachtenis te beledigen van een edelman die als president van de Hoge Raad van Adel min of meer de belichaming van zijn stand had gevormd.

Frans Godard en zijn familie bevestigden lang niet in alle opzichten het beeld dat bijvoorbeeld Belle van Zuylen heeft geschetst van de Nederlandse adel: een stand die vanuit ivoren torens neerkeek op de kooplieden, regenten en renteniers die aanzien kochten met stadspaleizen, koetsen, buitenplaatsen en buitenlandse graven- en ridderstitels en die zeker niet in aanmerking kwamen als huwelijkspartners. Aalbers heeft aangetoond dat de achttiende-eeuwse praktijk veelal anders was.³ Zo trouwde de Utrechtse freule van Lokhorst, een volle nicht van Belle van Zuylen, in 1763 met een

² J. de Wal, 'Levensberigt van Matthijs Siegenbeek', *Handelingen MNL* (1855) 83-135.

³ J. Aalbers, 'Geboorte en geld. Adel in Gelderland, Utrecht en Holland tijdens de eerste helft van de achttiende eeuw', in: Idem en M. Prak, ed., *De bloem der natie. Adel en patriciaat in de Noordelijke Nederlanden* (Meppel-Amsterdam 1987) 56-78, i.h.b. 66-71.

zoon van het rijke Amsterdamse koopmanspaar Mr. Joan Huydecoper jr. en Sophia Coymans. Mr. Joan bezat een buiten, een heerlijkheid en twee buitenlandse riddertitels, maar zijn dagtaak als directeur van het handelshuis van zijn schoonfamilie kan moeilijk als voorbeeld van een ridderlijk-adellijke levenswijze gelden.⁴

Portretten van Mr. Frans Godard van Lynden (1761-1845) en zijn vrouw Margaretha Clara Munter (1758-1833) door J.F.A. Tischbein uit 1791 (doek; foto Iconografisch Bureau, Den Haag)

Dit echtpaar Huydecoper-Coymans is terug te vinden in de kwartieren van Frans Godard van Lynden. We zien hemzelf voor het eerst in 1791 geportretteerd door de ambulante Pruisische kunstenaar J.F.A. Tischbein, die ook zijn gemalin Margaretha Clara Munter (1758-1833) schilderde. Margaretha Clara was zeker geen ‘burgermeisje’ maar ook geen oude adel. Zij stamde uit een Amsterdamse familie die zich had ontwikkeld van kooplieden tot beroepsregenten en renteniers. In 1796 erfde zij van een kinderloze tante bijna 700.000 gulden: genoeg om op de Wageningse Berg het landgoed Belmonte (met uitzicht op Hemmen) aan te kopen.⁵ Frans Godards grootmoeder *paternelle* Constantia van der Muelen (1703-1745) kwam eveneens uit de Amsterdamse Coymans-Huydecopergroep en zijn moeder uit de Rotterdamse familie

⁴ I. de Charrière, *Oeuvres complètes* (10 dln.; Amsterdam, 1979-1984), I, 631-632; W. Frijhoff en M. Prak, ed., *Geschiedenis van Amsterdam*, II-2 (Amsterdam, 2005) 145-149.

⁵ Afgebeeld in *Nederland's Adelsboek*, LXXXVII (1988) 558-559; geschilderd portret op latere leeftijd in M.A. Beelaerts van Blokland, e.a., *De Hoge Raad van Adel. Geschiedenis en werkzaamheden* ('s-Gravenhage, 1966) tegenover p. 64. Over de erfenis J.H. Elias, *De vroedschap van Amsterdam* (2 dln.; Amsterdam 1903-1905) 834-835.

Van Hogendorp, die in de achttiende eeuw een in Wenen gekochte rijksgraventitel voerde. Zulke ‘paarse’ huwelijken tussen gearistocratiseerde stedelijke regenten en vandoord in de ridderschappen beschreven edellieden waren in de tweede helft van de achttiende eeuw opmerkelijk, maar niet uitzonderlijk. Zelfs Carel George graaf van Wassenaer Twickel, wiens familie tot de voornaamste en tot omstreeks 1750 tot de meest exclusieve van Holland behoorde, trouwde in 1767 met een rijke regentenweduwe.⁶ Niet dat er nooit vraagtekens werden gezet bij deze niet-*ebenbürtige* allianties. Frans Godards overgrootmoeder uitte in 1726 in een brief aan haar broer bezorgdheid over het voorgenomen huwelijk van haar zoon met Constantia van der Muelen. Zij was zelf van onberispelijke adellijke afkomst. Haar broer Reinier van Reede van Ginckel kon in 1731 bij zijn toelating tot de Johanniterorde de vereiste zestien adellijke kwartieren produceren. Binnen twee weken toonde de douairière Van Lynden *née* Van Reede zich echter geheel verzoend met de situatie. Ook het huwelijk van de ouders van Belle van Zuylen: de edelman Dirk van Tuyl van Serooskerken en de schatrijke regentendochter Hélène de Vicq, kon in 1739 op bijval uit de kring van van de adellijke Van Reedes rekenen.⁷ Merkwaardig is dat een van de scherpste achttiende-eeuwse criticasters van deze adellijke ‘tonnenjacht’, Louis Trip de Marez, niet uit de ridderschap stamde maar uit het regentenpatriciaat. Zijn grootvader had overigens een Franse riddertitel gekocht.⁸

Het achttiende-eeuwse milieu waarin Frans Godard van Lynden, Carel George van Wassenaer en Belle van Zuylen werden geboren, was blijkbaar een niet exclusief adellijk maar wel uitgesproken aristocratisch netwerk. Zijzelf en ook hun huwelijkspartners kregen het Frans, de voertaal van deze bovenlaag, met de moedermelk ingegoten – al dan niet letterlijk. Zo stamde de moeder van Margaretha Clara Munter uit de Waals-protestantse vluchtelingenfamilie Du Peyrou uit Bergerac, die we tevens terugvinden in de kwartieren van haar echtgenoot Frans Godard van Lynden. Belle van Zuylen was in Zwitserland bevriend met een van de kleurrijkste leden van deze familie: de vrijzinnige intellectueel Pierre du Peyrou (1729-1794), die ook met Rousseau correspondeerde.⁹

Maar het achttiende-eeuwse netwerk van de Lyndens, Tuyls en Wassenaers *cum suis* in Nederland was allesbehalve vrijzinnig. Men was bovendien sterk prinsgezind. Belle van Zuylen schreef al jong en in felle bewoordingen over de conservatieve mentaliteit van deze regentenaaristocratie, een mentaliteit die door Boels onlangs iets bezonkener is samengevat: ‘De regenten waren nuchtere, zakelijk ingestelde lieden, met weinig belangstelling voor in hun ogen schimmige rechtvaardiging van hun positie, maar des te meer voor behoud daarvan in de dagelijkse realiteit.’¹⁰

⁶ H.M. Brokken, ed., *Heren van Stand. Van Wassenaer 1200-2000: Achthonderd jaar Nederlandse adelsgechiedenis* (Zoetermeer, 2001) 180.

⁷ Aalbers, ‘Geboorte en geld’, 57, 67; idem, ‘Reinier van Reede van Ginckel en Frederik Willem van Reede van Athlone. Kanttekeningen bij de levenssfeer van een adellijke familie, voornamelijk gedurende de jaren 1722-1742’, *Jaarboek Oud Utrecht* (1982) 91-136, i.h.b. 110.

⁸ Aalbers, ‘Geboorte en geld’, 66 en passim; Elias, *De vroedschap van Amsterdam*, 548.

⁹ S. en P.H. Dubois, *Zonder vaandel. Belle van Zuylen 1740-1805: een biografie* (Amsterdam, 1993) 392-400. De Peyrou bezaten in de achttiende eeuw de heerlijkheid Limmen.

¹⁰ H. Boels, ‘Homines novi?’, in: P. Brood, e.a., ed., *Homines novi. De eerste volksvertegenwoordigers van 1795* (Amsterdam, 1993) 8.

Het thema van de *noblesse* kwam echter na de ‘herstelling van het vaderland’ in 1813 en de daarop volgende restauratie van de ridderschappen prominent op de agenda. Frans Godard van Lynden heeft daarbij een voorname rol gespeeld als voorzitter van de Hoge Raad van Adel. Hoe persoonlijk hij bij het onderwerp betrokken was, blijkt uit de polemiek die hij in 1827-1828 voerde met zijn medelid M.L. van Hangest baron d’Yvoy van Mijdrecht (1753-1831), die in een reeks tijdschriftartikelen en lezingen het genealogisch kapitaal van de Lyndens rechtstreeks in het geding bracht. Een en ander maakt nieuwsgierig naar de manieren waarop het zelfbeeld en het adelsbesef van Frans Godard, zijn familie en zijn omgeving werd geconstrueerd vóór en na de Franse bezetting. De vraag rijst daarbij ook of hierin tijdens deze door Siegenbeek zo terloops gesuggereerde *dark age* mogelijk een kentering is opgetreden.

Ik hoop te laten zien dat de taal en de toon van het adelsdebat voor en na 1795 ingrijpend zijn veranderd, maar dat het leven van Frans Godard van Lynden zich veeleer laat begrijpen in termen van continuïteit dan van kentering. Centraal daarbij staat de vraag naar de adellijke *habitus* van zijn familie, die immers zowel in de vroege als de late Republiek een voorname rol speelde. Deze *habitus* lijkt bij nader inzien als een rode draad door het leven van Frans Godard van Lynden geweven. Dat geldt voor alle rollen waarvoor Siegenbeek hem in 1845 crediteerde: als ‘hoogst verdienstelijk burger’, als beschermer van letteren en wetenschappen en als sieraad van de Maatschappij.

Tussen Den Haag en Hemmen

Zolang in het gewest Gelre ridderschappen hebben bestaan, zijn er Lyndens beschreven in de ridderschap van het kwartier Nijmegen. Ruim de helft van deze groep bestond in de late middeleeuwen uit halfvrije dienstlieden en onder de ‘vrije’ ridders behoorde de grote meerderheid niet tot de oude adel maar tot wat Van Winter de Gelderse *gentry* heeft genoemd. De Lyndens rekent Van Winter in de veertiende eeuw nog tot de dienstlieden.¹¹ Na de aansluiting van Gelre bij de Republiek in 1581 werden de ridderschappen een exclusief standscollege. Wie voor een ridderschap aan de Gelderse Statenvergaderingen wilde deelnemen, moest zijn adeldom met beëdigde stukken bewijzen. Zo diende Derk Wolter van Lynden (1659-1712), die als heer van Blitterswijk onder Venlo in 1700 voor het Gelderse Overkwartier in de Staten zitting nam, in dat jaar een opzweringsakte in met de vereiste zestien ridderlijke kwartieren. Die waren in eerste aanleg ontleend aan een gedenksteen die zijn grootvader Derk van Lynden in 1632 in het oude Huis te Hemmen had laten in metselen.¹² Deze grootvader,

¹¹ Zie met name W.J. d’Ablaing van Giessenburg en P.A.N.S. van Meurs, *De ridderschap van het kwartier van Nijmegen. Namen en stamdeelen van de sedert 1587 verschenen edelen* (’s-Gravenhage, 1899) en J.M. van Winter, ‘De Gelderse ridderschap’, in: M. Evers, e.a., *Het hertogdom Gelre. Geschiedenis, kunst en cultuur tussen Maas, Rijn en IJssel* (Utrecht, 2003) 310-314; samenvatting van Van Winters groepsportret van de Gelderse ridderschap omstreeks 1400 in M. Flokstra en R.G. Jahn, “Heraut Gelre”, de rol van de middeleeuwse heraut en de Gelderse ridderschap in de “Codex Gelre”, in: Evers, e.a., *Het hertogdom Gelre*, 319-322. In ‘De Van Randerodes van Montfoort. Een verkenning van een duistere periode in de geschiedenis van het Montfoortse burggraafschap, 1227-1281’, *De Nederlandsche Leeuw*, CXXI (2004) 30-32 beredeneert B.F. van Wallene de afkomst van de Lyndens uit de vrije edelman Bernhard van Randerode, die omstreeks 1217 door een huwelijk met een Utrechtse ministerialendochter zijn afkomst ‘verdiende’ en zelf dienstman van de bisschop werd.

¹² Regionaal Historisch Centrum Limburg, Archief Heerlijkheid Blitterswijk en Wansum, inv.nr. 87. De kwartieren op de steen van 1632 waren Lynden, Lynden, Besten, Wylich; en Vygh, Pieck, Gelre, Balveren (R.F.P. de Beaufort en H.M. van den Berg, *De Betuwe* (’s-Gravenhage, 1968) 369).

die onder meer als heer van Hemmen te boek staat, had ook gegevens aangeleverd voor een gedrukte genealogie van het ‘Huis van Lynden’ van de hand van de Antwerpse priester Christophore Butkens (1590-1650), die de afstamming opvoerde tot het vroeg-middeleeuwse Italiaanse geslacht d’Este. Hoewel dit werk van Butkens vrijwel vanaf de verschijning in 1626 omstreden is geweest, werd het in de achttiende eeuw graag gelezen in kringen van vrienden en magen van de Gelderse Lyndens.¹³ Een broer van Belle van Zuylen haalt bijvoorbeeld in een brief de door Butkens ‘ontdekte’ afstamming aan van zijn eigen geslacht uit een Gijsbrecht van Tuyll, die omstreeks 1300 zou hebben geleefd.¹⁴

De overgrootvader van Derk Wolter van Lynden, Frans van Lynden, was vanaf 1574 beschreven in de ridderschap van Utrecht en vanaf 1586 in het Gelderse kwartier van Nijmegen. Daar lag na de Hervorming ook de feitelijke machtsbasis van zijn familie. Vanaf 1726 wisselde het belangrijkste regeringsambt in Nijmegen: het burggraafschap met toebehoor (waaronder het voorzitterschap van de Gelderse Staten), tussen twee groepen nakomelingen van Frans van Lynden: de tak Ressen en de tak Hemmen. Zo viel het in 1754 toe aan de jurist Frans Godard (I) van Lynden, naamgenoot en grootvader van de in dit opstel beschreven Frans Godard (II) van Lynden.

Frans Godard I was heer van Hemmen en raadsheer in het Hof van Gelre.¹⁵ Voor zijn benoeming tot burggraaf was stadhoudelijke toestemming vereist. In dit geval kwam die van prinses Anna van Hannover, de weduwe van de in 1751 overleden prins Willem IV. De heer van Hemmen had al vóór zijn benoeming de banden met het stadhoudelijk hof in Den Haag aangehaald. In 1750 werd zijn bijna meerderjarige zoon Willem (1729-1787), toevallig ook een naamgenoot van de stadhouder, door deze laatste tot kamerjonker aangesteld.¹⁶ Als burggraaf betoonde Frans Godard I zich een loyaal en integer maar weinig daadkrachtig vertegenwoordiger van de prinses. Uiteindelijk zochten zij en haar voornaamste adviseur, de hertog van Brunswijk, steun in het Nijmeegse bij een andere edelman: W. van Balveren van Weurt (1716-1776). Toen Van Balveren in 1775 zijn zetel in de vroedschap van Zaltbommel opgaf, wees de nieuwe stadhouder Willem V deze toe aan Willem van Lynden met wie hij inmiddels een vertrouwensband had opgebouwd. Deze vorstelijke vriendschap leverde nog andere Gelderse ereambten op: buitengewoon raadsheer in het Hof (en dat terwijl hij nooit in de rechten was gepromoveerd), rentmeester-generaal en ten slotte bij de dood van zijn vader (die in 1784 nog op hoge leeftijd had bemiddeld in een geschil tussen de Oranjegezinde magistraat en de gezworen gemeente van Arnhem)¹⁷ burggraaf van

¹³ Zie over Butkens vooral N. Plomp, ‘De oudste generaties van het geslacht Van Lynden’, *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie*, LIII (1999) 154-159.

¹⁴ Dubois en Dubois, *Zonder vaandel*, 27-29, 767-771.

¹⁵ A.J.C.M. Gabriëls, *De heren als dienaren en de dienaar als heer. Het stadhoudelijk stelsel in de tweede helft van de achttiende eeuw* (’s-Gravenhage, 1990) 226. Familiegegevens van alle Lyndens na 1587 volgens de kwartierstaten in d’Ablaing en Van Meurs, *De Ridderschap van het Kwartier van Nijmegen*.

¹⁶ A.J.C.M. Gabriëls, ‘Willem Frans Godard baron van Lynden tot Hemmen 1729-1787, adellijk regent en stadhoudelijk raadsman’, in: J.A.E. Kuys, ed., *Biografisch woordenboek van Gelderland* (Hilversum, 1998-), II, 66-68. Willem (Frans Godard) baron van Lynden was vernoemd naar zijn grootvader *maternel* Mr. Willem van der Muelen (zie kwartierstaat 1, hieronder).

¹⁷ Universiteitsbibliotheek (UB) Groningen, Collectie Van Alphen inv.nr. 182 (1584), F.G. van Lynden, e.a., *Iets voor Arnhemse burgers* (s.l., 1784).

Nijmegen. Met deze laatste benoeming doorbrak de stadhouder de familietraditie die het ambt beurtelings aan de takken Hemmen en Ressen toebedeelde. In 1780 mocht Van Lynden een weinig profijtelijk baljuwschap in Zeeland inruilen voor het winstgevende schoutambt van 's-Hertogenbosch. In 1783 werd hij president van de Nassause Domeinraad en in 1784 als opvolger van de hertog van Brunswijk gouverneur van de prinsen Willem Frederik en Frederik ('Fritz'). Over Brunswijks loyaliteit was in verband met de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784) zowel aan het hof als aan patriotse zijde ongerustheid ontstaan. Brunswijk schreef Willem van Lynden op 23 augustus 1784 een verontwaardigde afscheidsbrief.¹⁸ Het spreekt vanzelf dat de burggraaf de prins en zijn gemalin tijdens de patriottenopstand van 1785-1787 gastvrij onderdak bood in zijn ambtswoning op het Valkhof. Zelf pendelde hij tussen Holland en Gelre. In Hemmen kreeg Willem van Lynden begin april 1787 bezoek van zijn jonge aange trouwde achterneef Gijsbert Karel van Hogendorp (1762-1834) uit Rotterdam. Van Hogendorp had kort tevoren ontslag gekregen als officier van de Hollandse gardes, zodat hij in aanmerking kon komen voor het pensionariaat van Rotterdam. Dit was geen echt regentenambt maar een zogeheten ministerschap waaraan geen rechtsmacht verbonden was. Na een introductie van zijn moeder bij prinses Wilhelmina verbleef hij in afwachting van zijn benoeming te Nijmegen. Op 4 april schreef hij aan zijn moeder (in het Frans) over zijn visite te Hemmen: 'Ik heb veel politiek besproken met de burggraaf. Hij is veel beter op de hoogte dan ik dacht en ik acht zijn gevoelens, maar hij wordt zozeer opgeslokt door de politiek dat hij alleen aandacht lijkt te hebben voor hetgeen men hem meldt.'¹⁹ Nadat burggraaf Willem van Lynden op 15 juni 1787 onderweg naar Den Haag op IJsselmonde was overleden, werd hij in het familiegraf te Hemmen bijgezet, waar ook zijn echtgenote rustte. Zij was in 1779 in Den Haag gestorven. De kinderen lieten voor beide ouders een groot wapenbord met een Latijnse epitaaf in de kerk aanbrengen. Kort daarop besloot prinses Wilhelmina op advies van Van Hogendorp, die tussen Holland en Nijmegen op en neer reisde, zonder haar man naar Den Haag terug te keren. Op 28 juni werd zij door de patriotten aangehouden bij Goverwellesluis. Dit leidde tot ingrijpen door haar broer, koning Frederik Willem II van Pruisen. Nadat deze het stadhouderlijk gezag in Holland had hersteld, kreeg de inmiddels vijftwintigjarige *jeune premier* Van Hogendorp zijn aanstelling als pensionaris van Rotterdam.²⁰

De goede reputatie van Willem van Lynden van Hemmen aan het Haagse hof berustte vóór alles op zijn karakter. Een tijdgenoot beschrijft hem als 'arbeidzaam, braaf, kundig en religieus' en bij zijn dood in 1787 noemde de stadhouder hem in een brief aan Frans Godard II 'een oprechte vriend en een man in wie ik het volste vertrouwen kon stellen'. De Pruisische gezant schreef bij deze gelegenheid in een ambtsbericht: 'Zonder een grote visie te hebben was hij onberispelijk integer, door beide partijen

¹⁸ F. baron van Lynden van Hemmen, 'Brief van den Hertog van Brunswijk aan den Baron van Lynden van Hemmen naar aanleiding van het ontslag uit al zijn bedieningen door de Staten van Holland (1784)', *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap*, VI (1883) 54-57.

¹⁹ G.K. van Hogendorp, *Brieven en gedenkschriften* (7 dln.; 's-Gravenhage, 1866-1903), II, 69-75.

²⁰ Van Hogendorp, *Brieven en gedenkschriften*, II, 76-77; vgl. S. Schama, *Patriotten en bevrijders. Revolutie in de Noordelijke Nederlanden, 1780-1813* (4e druk; Amsterdam, 2005) 141-170.

geacht en in alle matigheid bevlogen voor de goede zaak.’ Het is de vraag of deze diplomaat ook de patriotse pers bijhield, want daarin moesten de Lyndens het herhaaldelijk ontgelden. Met name het gouverneurschap van de bejaarde Willem van Lynden en de vele goedbetaalde sinecures die hij en zijn oudste zoon Frans Godard II vervulden, riepen kritiek op.²¹ De meeste hoon trof niettemin een *nièce* van Willem van Lynden, van wie de patriot J.D. baron van der Capellen in 1781 insinueerde dat zij een *liaison* met de twaalf jaar oudere stadhouder had. De ‘freule van Lynden’ werd al snel onderwerp van vinnige spotprenten.²² In 1782 huwde zij in de Haagse woning van haar ouders de Zwitserse officierszoon Guillaume Anne baron de Constant Rebecque (1750-1838), een petekind van stadhouder Willem IV. Zijn vader is als ‘Constant d’Hermenches’ bekend als een van de intiemste correspondenten van Belle van Zuylen.²³ Het jonge paar vertrok in 1782 naar Zwitserland. Daarna luwden de patriotse aanvallen.²⁴ Tijdens de Franse bezetting bleef het echtpaar in contact met de Oranjes en in 1824 werd Guillaume Anne ingelijfd in de Nederlandse adel – op advies van Frans Godard van Lynden.

Frans Godard II van Lynden was op 26 februari 1761 in Den Haag geboren als tweede van twaalf kinderen. Bij de doop van zijn oudste zuster in de Waalse kerk aldaar in 1758 waren prins Willem V en prinses Carolina de peters. In een brief aan zijn medekamerlid Mr. M.C. van Hall deelde hij zelf in 1841 de volgende jeugdherinnering mee:

‘Ik was [...] twaalf jaren oud [toen mijn] vader, gewoon de nieuwstijdingen aan het ontbijt te ontvangen, eens [...] aan zijn vrouw en de oudste [...] kinderen [...] met een gevoel van nationale waarde voorlas dat een Hollander zich in de Zwarte Zee met twee brikjes tegen vijf grotere Turkse schepen met roem geslagen had. Bij de [ambtsberichten] was een kaartje van die ontmoeting gevoegd [...].’

Deze admiraal Van Kinsbergen werd een graag geziene gast in de Haagse woning van het burggrafelijk gezin. Voor de jonge Frans Godard en zijn broers was hij niet minder dan een jeugdheld. Zijn derde broer Frederik August Alexander (gedoopt Den Haag 1770) nam zelfs dienst bij de vloot om door Van Kinsbergen te worden opgeleid. Hij overleed op een Indische zeereis aan de koorts en werd in 1791 als luitenant ter zee op Banda begraven.²⁵

²¹ Gabriëls, *De heren als dienaren*, 138-140 (over het gouverneurschap van Willem van Lynden); Schama, *Patriotten en bevrijders*, 109 (over zijn vele neveninkomsten).

²² Van der Capellen richt zich in 1781 in *Aan het volk van Nederland* tot stadhouder Willem V: ‘En de vreugde door Uw Gelderse freule [...] die ge laag genoeg zijt – ook al op de manier zoals vorsten dat doen – boven Uw jonge frisse echtgenote voor te trekken [...]’. De genoemde prenten zijn Atlas van Stolk nr. 4524- (‘Gedenkwaardige uitzetting’, Müller) 4604) en nr. 4445- (‘Dog ook ditmaal verharde ‘t goud’, Müller nr. 4499).

²³ Constant d’Hermenches ried zijn zoon in augustus 1781 nog aan de Zwitserse bankiersdochter Germaine Necker (de later madame de Staël) ten huwelijk te vragen (Charrière, *Oeuvres complètes*, VI, 522-523). Enkele jaren eerder was Guillaume Anne door Belle van Zuylen op de thee ontvangen.

²⁴ Knuttel nr. 20179, *Aardige klucht [over] zyne hoogheid Willem den Vyfdten en de freule van Lynden met den baron Constant* (s.l. 1782).

²⁵ UB Universiteit van Amsterdam, HSS-mag. Eq 93, d.d. 18 aug. 1841.

Op 19 juni 1781 promoveerde Frans Godard te Utrecht in de rechten: op een dissertatie, wat voor een *nobilis* ongewoon was. Uit het onderwerp: de Gelderse gerechten in oudheid en middeleeuwen, blijkt zijn geschiedkundige belangstelling.²⁶ Het in vlot Latijn geschreven proefschrift is meer historisch dan technisch-juridisch. Het is door de auteur opgedragen aan de *triumviri* die Gelderland in 1781 bestuurden: zijn grootvader Frans Godard I en de luitenant-stadhouders J.H.S. baron van Nagell van Ampsen (Zutphen) en G.G. baron Bentinck van Aller (Veluwe). Naast de grote namen uit de Gelderse historiografie (Pontanus, Slichtenhorst) haalt de promovendus maar weinig vakjuristen aan. Van hen waren Heineccius en ook zijn eigen Utrechtse leermeester Bondam in de eerste plaats rechtshistorici. Bondam werkte tijdens de studiejaren van Frans Godard II in opdracht van de Staten aan een oorkondenboek van Gelre en Zutphen tot de Opstand. In 1779 kon burggraaf Frans Godard I van Lynden de landdag melden dat het eerste deel persklaar was.²⁷ Zijn kleinzoon haalt dit werk van zijn *formator et praeceptor* graag en dikwijls aan. Nog één titel valt op bij de in het proefschrift aangehaalde werken: Montesquieus *Esprit des lois*. Ook de stellingen ademen een gematigd moderne geest: ‘Verdragen tussen vorst en onderdanen zijn wederkerig’ en ‘Vorstenmacht hangt af van wederzijds consent’, maar niettemin moest ‘Filips [II] in deze gewesten tot aan de afzwering voor de wettige vorst worden gehouden’. In een tweede brief aan Van Hall uit 1781 haalt Van Lynden herinneringen op aan zijn paranimf Mr. Jan Hinlopen (1759-1803). Met Hinlopen waagde hij zich als student af en toe aan een Frans of Latijns gedicht. Na zijn promotie verbleef hij graag bij Hinlopen thuis wanneer hij op een van zijn vele reizen tussen Holland en Hemmen door Utrecht kwam. Van Hinlopens vrienden rondom het tijdschrift *De Poëtische Spectator* leerde hij onder meer de dichter J.P. Kleijn en diens zwager W.A. Ockerse kennen.²⁸

De jonge doctor was in 1781 nog niet op de leeftijd om een ambt te bekleden. Vader Willem had echter weinig moeite om aan het hof zijn benoeming tot kamerjonker te arrangeren. In 1841 schreef hij hierover aan Van Hall: ‘Ik was dan dagelijks getuige van de geest die aan zijn hof heerste, en hoe weinig de goede Prins verdiend had de smaad en haat waarmee hij in de publieke geschriften overladen werd.’ Hij vermeldt dat hij als kamerheer enige malen zijn oude held Van Kinsbergen bij de stadhouder mocht inleiden. In 1782 volgde hij zijn vader op in Zaltbommel, waar hij onder meer als burgemeester optrad, en in 1783 in de Nijmeegse ridderschap. Hij behield niettemin zijn aanstelling aan het hof, waar hij in 1790 tot kamerjonker-honoraire werd bevorderd.²⁹ In 1786, kort voor de dood van zijn vader, trouwde hij in Amsterdam met Margaretha Clara Munter. Haar vader, de beroepsregent Mr. Andries Munter (1714-1771), was directeur van de Sociëteit voor Suriname en gedeputeerde in de Hollandse Rekenkamer geweest. In 1742 was zijn huis aan de Herengracht getaxeerd

²⁶ *De judiciis Gelricis antiqui et medii aevi*. Het enige mij bekende exemplaar berust sinds 1990 in het archief van de Van Lyndenstichting.

²⁷ Gelders Archief (GA), Huisarchief (HA) Hemmen, inv.nr. 25; J. Drost, *Landdagrecessen. Handelingen en resoluties van de Staten van Gelre en Zutphen* (Arnhem, 1997-), VII, 149.

²⁸ Als noot 25 en aldaar, HSS-mag. Ed 121.

²⁹ En ook zijn zwager Jacob van Nagell van Wisch en de Friese edelen Hans Willem van Aylva en Lodewijk Rengers (Gabriëls, *De heren als dienaren*, 454-455).

op een huurwaarde van 1.800 gulden en zijn inkomen op 9.000 gulden. Hij voerde in Amsterdam een aristocratische staat met vier dienstboden en een koets met twee paarden. In 1750 kocht hij een boerderij te Bloemendaal die hij liet verfraaien tot buitenplaats. De Munters waren in de achttiende eeuw uitgesproken prinsgezind, wat ertoe leidde dat Andries en zijn vader Mr. Willem Munter (1682-1759) in 1748 uit de vroedschap van Amsterdam werden verwijderd. Al vrij snel kwam de familie echter weer op het kussen: twee broers van Margaretha werden achtereenvolgens schepen.³⁰ Na de dood van Frans Godards vader in 1787 werd zijn oom Jan Elias van Lynden (1737-1793) burggraaf. De verhouding tussen oom en neef was hartelijk. De zelf ongetrouwde Jan Elias was in Amsterdam peetoom bij de doop van Frans Godards zoons Willem (1789) en Willem Jan Elias (1791). In zijn boek over de St.-Jacobsbroederschap uit 1827 herdenkt Frans Godard zijn ‘onvergetelijke oom’ onder meer als ‘de raad van alle verlegenen, de steun van alle verdrukten, de beslechter van alle familietwisten’.³¹ Van 1791 tot 1793 zat Frans Godard als Gelders bewindhebber in de kamer Amsterdam van de Verenigde Oostindische Compagnie. De Gelderse Staten hadden in deze kamer één permanente zetel. In beginsel waren dit posten voor het leven en de meeste kamerleden uit Amsterdam zelf, die tevens grootaandeelhouder waren, vatten hun benoeming ook in die zin op. De bewindhebbers uit de landgewesten, die in enkele gevallen tevens een aanstelling aan het stadhouderlijk hof aanhielden, bleven daarentegen zelden lang zitten.³² De benoeming van Frans Godard II van Lynden in 1791 viel samen met zijn aanstelling als rentmeester van heel Gelre. In beide gevallen valt de hand te herkennen van zijn oom, de Nijmeegse burggraaf Jan Elias.

‘Nuttige inrichtingen’

Het einde van het *ancien régime* was echter in zicht. Op 10 juli 1794 trok de Franse generaal Pichegru Brussel binnen. Dat de Republiek het volgende doelwit was, leed geen twijfel. De Gelderse Staten belegden een buitengewone landdag in Nijmegen. Op 23 september werd besloten om bij een Franse invasie de archieven in veiligheid te brengen. Op 27 september kreeg ‘de heer Frans Godard van Lynden tot Hemmen’ hiertoe een dienstpaspoot van de stadhouder. Ook werd besloten dat het beheer van de Gelderse leengoederen voor de duur van een vijandelijke overheersing werd opgeschort en dat tussentijdse beleningen nadien door de Staten zouden worden goedgekeurd.³³ Op 21 oktober verscheen het Franse leger voor Nijmegen. De stad viel in de nacht van 7 op 8 november nadat het Engelse garnizoen met groot misbaar was gevlucht.³⁴ Op 6 februari 1795 kwam in Nijmegen opnieuw een buitengewone landdag bijeen, voor het eerst zonder de burggraaf.³⁵ De afgezette burggraaf Jacob Carel van Lynden, een ongetrouwde broer van de in 1793 gestorven Jan Elias, overleed in 1801 op het huis Klein-Hemmen.

³⁰ Elias, *De vroedschap van Amsterdam*, 693-694.

³¹ Van Lijnden, *Twee brieven*, 62-63.

³² Gabriëls, *De heren als dienaren*, 42-43, 454-455.

³³ ‘Maatregelen beraamd in Gelderland tegen den verwachten inval der Franschen’, *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap*, VI (1883) 58-64.

³⁴ Schama, *Patriotten en bevrijders*, 223, 228, 266-267.

³⁵ Hij was in 1779 benoemd tot Gelders geëmmiteerde in de Rekenkamer in Den Haag (GA, Archief Gelderse Rekenkamer, S 39, f. 102).

Zo werden de achtergebleven Lyndens in 1795 ambteloos burger. Hun heerlijke rechten waren van de ene dag op de andere afgeschaft. Voor Frans Godard betekende dit in eerste aanleg dat hij in Hemmen niet langer de hoge en lage rechtspraak bezat: op 25 augustus 1795 nam het Provinciaal College van Politie de heerlijkheid Hemmen officieel in beslag.³⁶ Er kwam een nieuwe, op Franse leest geschoeide rechterlijke organisatie. Natuurlijk was de lage rechtspraak in Hemmen sinds jaar en dag opgedragen aan een schout. De leenkamer van Hemmen werd evenals die van het vorstendom Gelre zelf in 1795 ontbonden. De lenen vervielen in eigendom aan de leenmannen. Dit laatste betekende voor Frans Godard een geluk bij een ongeluk: hij werd nu eigenaar van vrijwel heel Hemmen. Zoals alle grootgrondbezitters met adellijke antecedenten werd hij daarvoor in de volgende jaren zwaar aangeslagen.³⁷ De rijke erfenis die zijn vrouw in 1796 verkreeg, was een pleister op de wonde. In 1800 kocht het echtpaar bij Wageningen het landgoed Belmonte. In eerste aanleg werd hier een uitzichtkoepel gebouwd. Tegenwoordig is dit landgoed een botanische tuin.³⁸ In 1801 werd een deel van een huis aan de Weesperstraat in Amsterdam aangekocht.³⁹

Uit een gedetailleerde verpondingskaart van 1810 blijkt dat de ‘Engelse’ kasteeltuin te Hemmen omstreeks dezelfde tijd is aangelegd.⁴⁰ De toon voor deze vorm van tuininrichting was kort na 1767 door Willem V gezet op Het Loo. Niet lang daarna verwierf een broer van Belle van Zuylen de buitenplaats Vollenhoven onder Utrecht. Volgens zijn echtgenote was de tuin hier in 1774 rustiek ingericht met ‘une gloriette de sapins [,] un petit sentier [,] une petite rivière [et] une longue allée’. ‘C’est la belle nature, simple, riche et pure’, aldus mevrouw Van Tuyll. In 1792 verkochten de Tuylls Vollenhove aan Gerard Munter, een broer van de vrouwe van Hemmen. Deze laatste heeft vervolgens ook Hemmen in Engelse stijl laten inrichten. Alleen de oranjerie ten zuidwesten van het hoofdgebouw (nu de Kasteeltuin) bleef als formele tuin in Franse stijl behouden. Overigens rustte er in de Franse tijd allerminst een taboe op de ‘Engelse’ landschapstijl. Zelfs het Revolutionair Comité van Nijmegen bestelde in 1797 op de plaats van de kort tevoren afgebroken burggrafelijke en prinselijke residentie een landschapspark in Engelse stijl.⁴¹

Onder het bewind van de Frans-Hollandse koning Lodewijk Napoleon (1806-1810) werd de heerlijke status van Hemmen hersteld, zij het zonder hoge en lage rechtsmacht. Het leenstelsel keerde niet terug en de heerlijkheid bleef derhalve eigendom van Frans Godard II. Hij heeft er goed voor gezorgd. De *Statistieke beschrijving* van het ambt Overbetuwe meldt dat Hemmen in 1808 als een van de weinige dorpen aan een goed begaanbare grindweg lag. Bij het dorp lag 146 morgen bouwland en 100 mor-

³⁶ J.J.S. Sloet, e.a., ed., *Register op de leenakteboeken van het Vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen* (6 dln.; Arnhem, 1904-1937), V, 257 nr. 103a.

³⁷ Hemmen was in de late middeleeuwen een rijksonmiddellijk leen. Van 1582 tot 1795 traden de Staten van Gelderland hier als leenheer op.

³⁸ R. Schaafsma, ‘De geschiedenis van de Botanische Tuinen’, *Bulletin van de Botanische Tuinen te Wageningen*, XLV (2004) 10.

³⁹ <http://gemeentearchief.amsterdam.nl/archieven/genealogie/kwijtscheldingen/zoek>.

⁴⁰ Afbeelding in J. van den Brandhof, *Hemmen. Historie – Landgoed – Kasteeltuin* (Hemmen, 2004) 82.

⁴¹ W.H. Thijsse, *Rokoko: democratie in wording* (Zutphen, 1985) 152-153; C.S. Oldenburger-Ebbers, e.a., *Gids voor de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur. Deel Oost en Midden: Gelderland, Utrecht* (Rotterdam, 1996).

gen weiland met ruim 500 stuks vee. Het dorp bezat ook een windkorenmolen. In 1808 telde Hemmen 138 gereformeerde inwoners en 33 roomse. De kerk te Hemmen bezat volgens de *Beschrijving* van 1808 geen eigen land. Het karige supplement-tractement dat de predikant in de Franse tijd van rijkswege ontving, werd aangevuld 'uit de privé-beurs van de heer dier Heerlijkheid'.⁴²

Het beschermheerschap van de plaatselijke kerk was een van de door Siegenbeek in zijn levensbericht van Van Lynden gememoreerde 'nuttige inrichtingen' waarmee deze zich na 1795 bezighield. Volgens de familietraditie is de overgang van de heren van Hemmen naar de gereformeerde (later: hervormde) kerk geïnspireerd door de schoonfamilie van de in 1652 in Hemmen begraven Derk van Lynden: het riddermatige Tielse geslacht Vygh. In 1560 legde Klaas Vygh tot Blankenburg, ambtman van Nederbetuwe en richter van Tiel (hij was het jaar daarvoor door koning Filips II in Gent tot Gulden Vliesridder geslagen), de eerste steen voor de ambitieuze nieuwbouw van de Tielse St.-Maartenskerk. Ruim tien jaar later verving zijn zoon en opvolger Derk Vygh vrijwel de voltallige magistraat van Tiel door gereformeerde aristocraten. Hij was de schoonvader van Derk van Lynden. Deze liet zijn kinderen ook in Tiel dopen: in de 'St.-Maartenskerk', zoals hij het in een aantekening van 1622 zelf uitdrukte.⁴³ De roomse traditie was in die dagen in dit opzicht blijkbaar nog net iets sterker dan de nieuwe gereformeerde leer.

Tot 1922 hebben de Lyndens in Hemmen de dienaren van Gods Woord aangewezen. De meesten stroomden na een paar jaar door naar een grotere gemeente, maar soms ontstond een band tussen de heren en hun predikanten. Ds. J.M. Mommers (1654-1737) stond meer dan een halve eeuw in Hemmen. Hij publiceerde in 1729 onder de titel *Luther gereformeert* een verhandeling 'voor de vereniging der gereformeerden met de lutheranen, die in deze tijden zo hoognodig is'. Kort na zijn dood verscheen zijn tractaat *Eubulus* 'om de [...] Voetianen en Coccejanen met elkander te bevredigen'. De strenge Voetius en de bijna even orthodoxe maar meer piëtistisch ingestelde Coccejus waren kernfiguren in de zeventiende-eeuwse Nadere Reformatie die in een groot deel van Gelre stevig wortel schoot.⁴⁴ Met Mommers blijkt Hemmen in het eerste kwart van de achttiende eeuw niettemin een eiland van protestantse tolerantie te zijn geworden, naar we moeten aannemen met volledige instemming van de Lyndens. Van de vader van Frans Godard II is weinig bekend over bemoeiingen met de kerk te Hemmen. In de kerkregisters staat Willem van Lynden van Hemmen pas in 1774 als lidmaat te boek. Op latere leeftijd verlangde hij er wel naar om zich hier te kunnen terugtrekken. In 1783 verzuchtte hij dat hij zelfs zijn Haagse woning nauwelijks van

⁴² P.D. Keijmel, e.a., ed., *Statistieke beschrijvingen van de steden en het platteland van Gelderland uit 1808* (3 dln.; Arnhem, 1986), III, 128-147. Elders in Overbetuwe werden hervormde predikanten 'gedeeltelijk uit 's Lands kas, gedeeltelijk uit de opkomsten der kerk- en pastoriegoederen' bezoldigd (Keijmel, e.a., ed., *Statistieke beschrijvingen*, III, 147).

⁴³ A.M.C. van Lynden-van den Bosch, *De kerk te Hemmen* (Hemmen, 1961) 7; J. Kuys, e.a., ed., *De Tielse kroniek* (Amsterdam, 1983) 179; M.J. van Lennep, 'De magistraat van Tiel', *De Nederlandsche Leeuw*, C (1983) 271-275; J.H. Hanssen, 'Aantekeningen betreffende de families Van Lynden en Vygh, 1599-1649', *De Nederlandsche Leeuw*, CXVIII (2001) 515-517.

⁴⁴ W. Frijhoff, 'De protestantse reformatie in de Nederkwartieren', in: Evers, e.a., *Het hertogdom Gelre*, 372-373; J. van den Berg, 'Die Frommigkeitsbewegung in den Niederlanden', in: M. Brecht, ed., *Geschichte des Pietismus* (4 dln.; Göttingen 1993-2004), I, passim.

binnen zag.⁴⁵ Wel was hij nauw betrokken bij ontwikkelingen binnen de landelijke kerk. In 1772 werd hij voorzitter van een statencommissie die in 1773 een voorstel tot verbetering van de ‘rijmzalmen’ indiende. In 1833 schonk Frans Godard II de volledige notulen die zijn vader hiervan had gehouden aan de Maatschappij der Nederlandse Letteren, tegelijk met een manuscript over de taalregels die de Statenvertalers van de Bijbel hadden gehanteerd en met zijn eigen werken over waterstaat, heraldiek en diplomatiek. Vader Willem van Lynden was in 1773 tegelijk met de andere commissieleden (meest predikanten) als ‘taal- en dichtkundige’ benoemd tot lid van de Maatschappij.⁴⁶

In Hemmen gaat een *Ortsgerücht* dat Frans Godard II uit protest tegen de Franse conscriptie in 1811 boven de ingang van de kerk een steen heeft laten metselen met het opschrift ‘Hier wordt de rust geschonken’. Het idee zou hem door de domineesvrouw aan de hand zijn gedaan tijdens een afscheidsdienst voor de rekruten en hun familie. Een andere lezing is dat dit opschrift al onder zijn vader is aangebracht. De tekst is ontleend aan de nieuwe psalmberijming waaraan Willem van Lynden in 1773 leiding gaf.⁴⁷ In de anekdote klinkt de retoriek van immuniteit en kerkasiel door: de voorstelling van een kerkgebouw als vrijplaats waar wereldlijke autoriteiten geen toegang of rechtsmacht hebben. Het verhaal geeft aan dat Hemmen tijdens de Franse bezetting nog steeds als eigenkerk werd beschouwd, ook al was de wereldlijke macht van de heren in 1795 opgeheven. Niet alleen het kerkgebouw was hun eigendom, maar zij bezaten vanouds ook het begevings- of collatierecht. De toeschrijving van de inscriptie aan Willem van Lynden zegt iets over het stempel dat de heren hier letterlijk op hun kerk hebben gedrukt. Vrijwel overal in Nederland stuitte de invoering van de nieuwe psalmen op weerstand bij de bevolking en hier en daar op gewapend verzet.⁴⁸ In het arcadische Hemmen heerste niettemin rust – een rust die werd gewaarborgd door de kerkheer.

In 1841 schreef Frans Godard II aan Van Hall dat hij beter thuis was in de exacte wetenschappen dan in de letteren. De huisbibliotheek te Hemmen was op beide gebieden goed voorzien. De inventaris omvatte behalve veel historische standaardwerken ook grote publicaties over landbouwkunde en biologie.⁴⁹ Uit een brief uit Wageningen van 23 mei 1810 aan de Leidse bibliothecaris Mr. M. Tydeman blijkt dat de heer van Hemmen tijdens de Franse bezetting experimenteerde met de suikerfabricage. Op de uiterwaarden van de Rijn, niet ver van Belmonte, verbouwde hij suikerbieten. Via een plaatselijke winkelier werd op kleine schaal stroop afgezet. De vraag naar inheemse suiker was ontstaan na het wegvallen van de import uit Indië. ‘Onze siroop is ook zeer smakelijk’, schreef Van Lynden. Het patentregister van 1813 noemt hem met ‘een inrichting voor de fabricage van fabriekssuiker’. Tijdens de campagne had hij zestien

45 Mededeling aan G.J. van Hardenbroek, aangehaald in Gabriëls, *De heren als dienaren*, 140.

46 *Handelingen MNL* (1773) 16-17; *Handelingen MNL* (1833) 58; notulen in UB Leiden, Westerse Handschriften, LTK 364; het handschrift ‘Taalkundige regelen, weleer door de Staten-Overzetters des Bijbels ten regelmaat aangenomen’ is verder onbekend.

47 Van Lynden-Van den Bosch, *De kerk te Hemmen*, 10.

48 Thijsse, *Rokoko*, 71-72.

49 Onder meer van J.W. Weinmann, J. Burmannus, J.C. Sepp, C. Nozeman en A. Munting; nu in Bibliotheek Museum Boerhaave, Leiden.

Portret van Mr. Frans Godard baron van Lynden, heer van Hemmen, op latere leeftijd (foto uit; M.A. Beelaerts van Blokland, e.a.) De Hoge Raad van Adel. Geschiedenis en werkzaamheden ('s-Gravenhage, 1966))

arbeiders aan het werk.⁵⁰ Een andere ‘nuttige inrichting’ waaraan hij bijdroeg, was de bescherming van de Gelderse koolzaadteelt. In 1800 richtte een meikeverplaag enorme schade aan, met name in de Overbetuwe. De Leidse bioloog Prof. Dr. S.J. Brugman, volgens Napoleon ‘professor in alles’, adviseerde de Bataafse regering dat het vangen en doden van de kevers beter was dan ‘velerhande besproeiingen’ met ‘stinkende dampen’. Er werd vooralsnog weinig met dit advies gedaan, maar vanaf 1806 zwermde de meikevers bijna jaarlijks. Om dit bijkans bijbelse onheil te bezweren, stelde de Gelderse landdrost in 1807 een adviescommissie in onder leiding van Van Lynden. Deze stelde voor op grote schaal meidoorns te planten om de kevers te lokken. Het advies werd echter niet overgenomen. In 1812 stelde de commissie-Van Lynden een reglement op voor vangstvergoedingen, te begroten op 12.000 gulden per

⁵⁰ UB Leiden, sign. BPL 945; W.M. Straatman, ‘Een suikerfabriek in Wageningen’, *Wagenwegen*, III (1975) 23-25. Het patentregister vermeldt Van Lynden ook als eigenaar van de ‘boten over de Rijn’ (het voormalige Lexkesveer tussen Wageningen en Hemmen).

jaar. De intendant-generaal Gogel blokkeerde deze uitgave met het argument dat alleen de keizer voor zo'n bedrag mocht tekenen. Het plan belandde in een Haagse la en werd pas na de Franse tijd uitgevoerd.⁵¹

Inmiddels was Frans Godard II dus alweer enige jaren actief in de Gelderse politiek. Het 'oranje licht' daarvoor was eind 1801 gegeven in een brief van ex-stadhouder Willem V, die toen op de Dillenburg verbleef. Net zoals de Friese Lyndens gaf Frans Godard II pas na de opheffing van de Bataafse Republiek gehoor aan de oproep in de 'brief van Oranienstein' om zich voor regeringsambten beschikbaar te houden. In 1806 werd hij benoemd als onbezoldigd lid van de Gelderse Commissie van Landbouw, samen met onder meer de Harderwijker botanicus Dr. C.G.C. Reinwardt. In 1811 werd hij president van de Algemene Departementsraad van Boven-IJssel, dat wil zeggen: van Gelderland benoorden de Rijn.⁵² Dit Napoleontische bestuurscollege werd gekozen door de rijkste 'burgers' van elk departement, een groep die in Gelderland vrijwel samenviel met de adellijke families die vóór 1795 in de Ridderschap waren beschreven. Het is duidelijk dat Frans Godard II tegen het einde van de Franse tijd onder deze groep krediet genoot. Dat zijn aangetrouwde achterneef Gijsbert Karel van Hogendorp in november 1813 een sleutelrol speelde bij de vrijwel geweldloze orangistische staatsgreep tegen Napoleon, die bij Leipzig verpletterend was verslagen, is bekend. De nieuwe vorst Willem I riep bij zijn streven om een nieuwe koninkrijksadel te vormen de hulp in van een Veluwe edelman die al vanaf 1806 met de Bonapartes in gesprek was geweest over het herstel en de mogelijke uitbreiding van de oude ridderschappen: Jhr. W.A. van Spaen van Hardestein (later: baron van Spaen la Lecq, 1750-1817), die in 1814 president werd van de al door koning Lodewijk Napoleon gewenste Hoge Raad van Adel. Van dit college werd Jhr. Mr. Frans Godard II van Lynden een jaar na de dood van Van Spaen president. Van 1813 tot 1818 was hij Hoofdadministrateur der Domeinen, een instelling die eerder door zijn vader was geleid.⁵³

Restauratie en adelsbeleid

Op 11 maart 1814 schreef Gijsbert Karel van Hogendorp in Den Haag aan de soevereine vorst Willem I: 'Gisteren [...] ben ik door de heer van Blitterswijk en de heer Elout [...] aangesproken. [...] Zij meenden dat Uwe Koninklijke Hoogheid een der aanzienlijkste Geldersen tot president van de Grote Vergadering maken moest. De heer van B. oordeelde zelfs [...] dat U.K.H. maar te kiezen had tussen de heren van Hemmen, van Ampsen en van Biljoen. [...] De heer Elout oordeelde dat er niet zozeer grote kunde als karakter en mensenkennis vereist werd om de lange deliberaties met

⁵¹ K.J.W. Peeneman en G. Richter, 'Meikevers en magistraten. Meikeverbestrijding in Gelderland, 1794-1813', in: H.B.N.B. Adam, e.a., ed., *Van Gelre naar Gelderland. Aspecten van de overgang van de achttiende naar de negentiende eeuw* (Arnhem, 1984) 3-17.

⁵² Y. Kuiper, *Adel in Friesland 1780-1880* (Groningen, 1993) 269-270; T.J.E.M. Pfeil, 'Gelderland en het Bataafse landbouwbeleid 1802-1810', in: Adam, e.a., ed., *Van Gelre naar Gelderland*, 111; J. Hofman, *Inventaris van de archieven van de gewestelijke besturen in de Bataafs-Franse tijd in Gelderland* (7 dln.; Arnhem 1982-1983), III, 768.

⁵³ J. Aalbers, 'Willem Anne van Spaen van Hardestein en de voormalige riddermatige adel (1806-1813)', in: Aalbers en Prak, ed., *De bloem der natie*, 104-128; Nationaal Archief, Archief Hoofdadministrateur der Domeinen, 1814-1818. De bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam bezit een brief van de hoofdadministrateur d.d. 23 mei 1816 waarin H. de Haan tot strandvonder op het eiland Urk wordt benoemd (HSS-mag. Do 40).

zachte woorden af te snijden en schielijk tot een conclusie te komen.’ Op 20 maart werd A.W.C. van Nagell van Ampsen president van de Vergadering van Notabelen, die de door Van Hogendorp zelf, W.C.H. van Lynden van Blitterswijk, Mr. C.Th. Elout en anderen voorbereide Grondwet moest goedkeuren.⁵⁴ Het had dus weinig gescheeld of Mr. Frans Godard II van Lynden van Hemmen was in 1814 voorzitter geweest van deze door zijn achterneef Van Hogendorp in de Nieuwe Kerk te Amsterdam bijeengeroepen club van zeshonderd ‘notabelen’. Hij nam nu als afgevaardigde van Boven-IJssel deel aan de vergadering. In het overgangsbestuur van dit departement was hij sinds januari 1814 commissaris-generaal.⁵⁵ Bij de benoeming tot gouverneur van Gelderland van de in 1813 uit ballingschap teruggekeerde Jan Carel Elias (‘Charles’) van Lynden (1770-1825), een volle neef van Frans Godard II die aan het hof van Willem V in Engeland en Fulda had gediend, werd het overgangsbestuur ontbonden.

De term ‘notabelen’ geldt als een vondst van Van Hogendorp, maar was in feite reeds in de Bourgondische Nederlanden in gebruik.⁵⁶ De vergadering van 1814 gaf voor het eerst een nationale status aan dit milieu waaruit ook Van Hogendorp zelf en de drie genoemde Lyndens stamden: de regionale regentenaristocratie van vóór 1795 waartoe zowel riddermatigen als niet-riddermatigen behoorden.⁵⁷ Twee instellingen speelden in 1814 een publiekrechtelijke rol bij de verankering van deze elite in het staatsbestel: de herstelde regionale Ridderschappen (in de provincie Friesland tot 1825 het ‘College van Edelen’ geheten) en de op 24 juli geïnstalleerde Hoge Raad van Adel.⁵⁸ Mr. Frans Godard II van Lynden was vanaf het eerste uur lid van de provinciale Gelderse ridderschap die in de plaats trad van de ridderschappen van de oude Gelderse kwartieren. Op grond van zijn benoeming in deze nieuwe ridderschap voerde hij vanaf 13 februari 1815 het predikaat jonkheer. In 1815 werd de Eerste Kamer der Staten-Generaal ingesteld als een derde lichaam waarin de adel een hoofdrol zou spelen. Hoewel de Grondwet formeel sprak van leden ‘die door hun geboorte of gegoedheid onder de aanzienlijksten van het land behoren’ (de ‘notabelen’ van 1814), bestond de Kamer tot 1848 voor negentig procent uit koningsgezinde edelen. Frans Godard II werd in 1818 in dit college benoemd. Het jaar daarvoor had hij van de opperhofmaarschalk Jhr. H.W. van Aylva een herenhuis aan de Haagse Prinsessegracht gekocht dat ruim een eeuw tevoren was gebouwd door de patriciërsfamilie Meerman. Al vóór de omwenteling ging hij om met de letterkundige Mr. Johan Meerman (1758-1815), die een fonds had opgericht voor de weduwen en wezen van de in de oorlog tegen Frankrijk gesneuvelde militairen. Meerman vroeg Van Lynden begin 1794 als penningmeester van dit fonds, waarvoor de jaarcontributie twee ducaten bedroeg. Van Lynden prees Meermans ‘gemanifesteerde intentie om ongelukkigen behulpzaam te

⁵⁴ Van Hogendorp, *Brieven en gedenkschriften*, V, 330-331.

⁵⁵ Benoemingsakte (‘publicatie’) d.d. 27 december 1813 in het archief van de Van Lyndenstichting (*Het Lyndenblad*, III (1990) 9).

⁵⁶ N. van der Sijs, *Chronologisch woordenboek* (Amsterdam-Antwerpen, 2001) 1024.

⁵⁷ Y. Kuiper en R. van der Laarse, ‘Inleiding’ in iidem, ed., *Beelden van de buitenplaats. Elitevorming en notabelencultuur in Nederland in de negentiende eeuw* (Hilversum, 2005) 14-18.

⁵⁸ C.C. van Valkenburg, ‘Adelsbeleid sedert 1813’, in: Beelaerts, e.a., *De Hoge Raad van Adel*, 55-73.

zijn' en stelde voor ook de 'geringe klasse van ingezetenen' te benaderen die dit bedrag niet ieder jaar 'tot soelaas hunner medemensen' konden opbrengen.⁵⁹

Toen Van Spaen in 1817 stierf, werd het voorzitterschap van de Hoge Raad van Adel bijna een jaar lang vervuld door het oudste lid, M.L. baron van Hangest d'Yvoy van Mijdrecht (1753-1831). Hij was in 1795 in het gevolg van Willem V gevlucht en had in 1799 vanuit Fulda contacten gelegd met de Belgische adel.⁶⁰ Hoewel de notulen van de Raad hierover zwijgen, wekt het uitblijven van een definitieve aanstelling het vermoeden dat d'Yvoy het voorzitterschap niet naar tevredenheid van de koning heeft waargenomen. Waarom de vorst in 1818 'de commandeur F.G. van Lynden van Hemmen' benoemde, is niet duidelijk, maar d'Yvoys reactie spreekt boekdelen. Hij bood de koning zijn ontslag aan, naar hij later schreef omdat hij geen jongere president boven zich wenste.⁶¹ De koning weigerde, maar bij de vergadering waarop Van Lyndens benoeming ter sprake kwam, liet d'Yvoy verstek gaan. Toen Van Lynden op de eerstvolgende vergadering werd ingeleid, ontbrak d'Yvoy opnieuw. Tot zijn dood in 1831 heeft hij als lid te boek gestaan (tijdens zijn polemieken met Van Lynden in de jaren 1826-1828 bleef hij deze laatste aanschrijven als 'mon président'), maar hij heeft vrijwel geen vergadering meer bijgewoond. Om een en ander enigszins te camoufleren, werden de absentienotities in de notulen op den duur vervangen door presentielijsten. Onder Van Lynden, die het college tot 1845 voorzat, kwam de Raad in 1820 financieel op eigen benen te staan. Het batig saldo werd tot 1845 jaarlijks belegd in een 'adelsfonds'. Hieruit kende de Raad onder meer uitkeringen toe aan behoeftige adellijke weduwen en studenten.⁶² De eerste jaren waren naar verhouding rustig: drie erkenningen, zes inlijvingen, elf verheffingen en geen benoemingen (onder Van Spaen 181 stuks). De Raad was onder Van Spaen bij de benoemingen voortvarend te werk gegaan. Daarbij waren ook twijfelgevallen door de mazen van het net geglijpt. Sinds de installatie van de Raad hebben onregelmatigheden in totaal achtmaal tot royement geleid. De helft hiervan betreft benoemingen uit de periode-Van Spaen die werden doorgehaald onder het voorzitterschap-Van Lynden.⁶³ In andere gevallen werden creatievere oplossingen bedacht, bijvoorbeeld voor al te zeer verfraaide stamreeks van de rijke Bossche regent Van Wassenaer van Onsenoort. Ten onrechte meende deze kersverse jonkheer af te stammen van de voormalige burggraven van Leiden. In 1821 noopte de Raad hem zijn naam te wijzigen in 'Half-Wassenaer'. Ook het in 1814 geregistreerde wapen Wassenaer van Onsenoort werd aangepast.⁶⁴

⁵⁹ Museum Meermanno-Westreenianum, Archief Meerman, 245/232, F.G. van Lynden van Hemmen aan J. Meerman, 18 jan. 1794; zie ook 245/233 en J.W. te Water, 'Levesberigt van den heere Mr. Johan Meerman, heer van Dalem en Vuren', *Handelingen MNL* (1816) 40-41.

⁶⁰ G.J.W. Koolemans Beijnen, 'Oranje en de Roomsche-Katholieken in 1799', *Handelingen MNL* (1904) 3-21.

⁶¹ D'Yvoy, *Voordragt*, 76.

⁶² W.J. d'Ablaing van Giessenburg, *De Ridderschappen in het Koninkrijk der Nederlanden, of de geschiedenis, regeling en zamenstelling van den stand der edelen van 1814 tot 1830* ('s-Gravenhage, 1875) 3-5; M.J.H. de Bruyn van Melisen Mariekerke, 'Hoge Raad van Adel', *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie*, X (1956) 15-26; www.hogeraadvanadel.nl.

⁶³ Het betreft Von dem Bongart, benoemd 1816 (baron), geroyeerd 1820; De Clermont, benoemd 1814, geroyeerd 1822; Lampsins, benoemd 1814 (baron), geroyeerd 1845; en Von Sommerlatte, ingelijfd 1816, geroyeerd 1819. In 1816 en 1817 vond tweemaal eerder royement plaats.

⁶⁴ Bronnen in K. Kuiken en A. van Poelgeest, 'Bonteman alias Wassenaar. Fictie en verbeelding van een 16de-eeuwse migrantenfamilie', *De Nederlandsche Leeuw*, CXVIII (2001) 689.

Het leeuwendeel van de inkomsten kwam onder Van Lynden niet uit nieuwe adelsgunsten maar uit de opwaardering van reeds geadelde families. Vanaf 1820 nam het aantal verzoeken om toekenning van graven- en baronnetitels voor in de ridderschappen benoemde jonkheren explosief toe. Veelal werd aan vanouds riddermatige geslachten de titel van ‘baron op allen’ verleend – voor zover deze al vóór 1795 was gevoerd. Hetzelfde gold voor niet-riddermatige families die konden bewijzen dat zij deze titel al langer dan een eeuw openlijk hadden gevoerd.⁶⁵ De Lyndens vielen zelf in de eerste categorie. Tussen 1822 en 1839 werd hun de titel van baron op allen toegekend in de takken Hemmen, Sandenburg en Oldenaller. De al in 1814 verleende titel van de Friese tak Van Lynden werd in 1825 bevestigd.⁶⁶

Dit laatste besluit had nog een staartje. In 1827 kreeg de Raad het verzoek om de titel van baron toe te kennen aan een andere Friese edelman: Jhr. Mr. Montanus Hetteema (1796-1873), mede-auteur van het *Stamboek van de Friesche Adel* waarin onder meer zijn eigen afkomst breed werd uitgemeten. Hetteema was geboren in Bolsward als zoon van een patriotse middenstander. In 1814 adviseerde de Raad gunstig over zijn toelating tot de Friese Staten op de voet van jonkheer. Men ging, zo blijkt uit latere stukken, met name af op een door twee Friese edelen getekende verklaring die volgens Hetteema zijn afstamming uit het uitgestorven adellijke geslacht Galama aantoonde. In 1827 bleek echter dat de Raad in 1814 te goedgelovig was geweest.⁶⁷ Hierbij zullen contacten tussen Frans Godard II en zijn Friese neven verhelderend hebben gewerkt. Vast staat dat de niet bijster welgestelde Hetteema na 1825 nooit tot de Ridderschap zou zijn toegelaten wanneer hij niet in 1814 met arglist en geluk zijn erkenning als Fries edelman had verkregen.⁶⁸ Tot een royement kwam het niet, maar tot erkenning van de titel van baron evenmin. Nog éénmaal heeft Hetteema de confrontatie met de Raad gezocht. In 1842 kondigde hij in een brief aan de Friese Ridderschap en de Raad aan dat hij op grond van de *Code Napoléon* recht had op de dubbele achternaam De Haan Hetteema. De Raad reageerde wantrouwig en verzocht Hetteema om een deugdelijke onderbouwing. De Friese Ridderschap stemde niettemin in 1843 toe. De Beetsterzwaagse baron Boeles van Lynden was een van de twee tegenstemmers.⁶⁹

Gunde Van Lynden in 1827 Hetteema zelfs niet het voordeel van de twijfel, in andere gevallen van dubieuze oude adelspretenties stelde hij een even elegante als diplomatieke constructie voor: de ‘geclausuleerde verheffing’. Het stond de koning wettelijk vrij om in de adelstand te verheffen wie hij wilde, maar voor erkenning (of in het geval van buitenlandse herkomst: inlijving) van oude adel was toch wel een deugdelijke stamreeks vereist. De clausule van erkenning of inlijving hield de mogelijkheid open

⁶⁵ Bijvoorbeeld de nakomelingen van de Vlissingse koopman Cornelis Lampsins, geldschietter van Lodewijk XIV, die in 1662 bij wijze van terugbetaling tot baron van Tobago (ofwel ‘Nieuw Walcheren’) werd bevorderd. In 1845 werd de familie Lampsins overigens geroyeerd.

⁶⁶ Y. Kuiper, ‘Adel in Friesland. Opkomst en ondergang van de Friese Ridderschap’, *It beaken*, XLV (1983) 164-165, 184-185.

⁶⁷ B. de Vries en Y. Kuiper, ‘Een vrije Fries die baron wilde worden’, *It beaken*, XLV (1983) 196-221.

⁶⁸ Vanaf 1825 gold voor de Friese Ridderschap een vermogenstoets van 10.000 gulden. In 1796 werd het fiscaal vermogen van ‘R. baron (Boeles) van Lynden’ te Beetsterzwaag geschat op ruim 700.000 gulden (Kuiper, *Adel in Friesland*, 545).

⁶⁹ Tresoar, Archief Ridderschap van Friesland, inv.nr. 5.

om een verheffing naderhand om te zetten in een erkenning of inlijving wanneer de kandidaat alsnog afdoende bewijzen van zijn adeldom overlegde. Deze gezichtsbesparende clause was onder Van Spaen zesmaal toegepast. Van Lynden hanteerde haar twaalfmaal. In een enkel geval heeft een onder Van Spaen geclausuleerd verheven geslacht nadere ‘bewijzen’ geleverd. In 1825 adviseerde Van Lynden afwijzend op het met leenakten, wapenborden en stamreeksen omklede verzoek tot erkenning door de familie Van der Goes. De vorst beschikte anders en verleende de titel van baron.

In de laatste jaren van zijn voorzitterschap handelde Van Lynden hier en daar wat toegeeflijker. In 1841 en 1844 adviseerde hij welwillend op twee (achteraf niettemin slecht onderbouwde) verzoeken tot erkenning (Coenen) en inlijving (Hartsen).⁷⁰ In het eerste geval kwam hij terug op een afwijzend advies uit 1824, in het tweede op een geclausuleerde verheffing uit 1841.⁷¹ Een erfenis uit de periode-Van Spaen was de kwestie van de door Napoleon verleende adellijke titels. Bij de bevestiging hiervan toonde de Raad onder Van Lynden zich opnieuw terughoudender dan de koning, die herhaaldelijk afweek van een negatief advies van de Raad en viermaal uit eigen beweging adeldom verleende.⁷² Tegen de tijd dat deze groep zijn plaats in het filiatieregister had gekregen, scheidde België zich af en kreeg de Raad te maken met de positie van de ‘Zuid-Nederlandse’ (lees: Belgische) adel. Na het scheidingstractaat van 1839 traden in 1842 vijftig ‘Zuid-Nederlanders’ toe tot de Ridderschap van Limburg.⁷³

Onder de autocratische Willem I waren de marges voor het door de Raad te voeren adelsbeleid smal. Tijdens het voorzitterschap van Van Lynden streefde de Raad zelf in eerste aanleg naar normalisatie – een streven dat door de koning werd doorkruist wanneer dit hem uitkwam. Daarmee bleef het voor veel reeds geadelde families aantrekkelijk om de grenzen van het beleid op te zoeken. Het onbedoelde resultaat was een voortdurende *lutte de classement* binnen de Nederlandse adel die Van Lynden en zijn mederaadsleden handenvol werk bezorgde. Van Lynden heeft tot zijn dood discreet gebalanceerd tussen tegenstrijdige agenda’s. In het archief van het Huis te Hemmen is een enkel voorbeeld te vinden van de creativiteit die sommige families aan de dag legden. In 1839 verzocht het Eerste Kamerlid Mr. J.D.C.C.W. baron d’Ablaing van Giessenburg voor zijn elfjarig zoontje naamswijziging in ‘Van Arkel d’Ablaing’ en vierdeling van zijn wapen met dat van de middeleeuwse heren van Arkel. Van Lynden voelde hier niets voor: niet zozeer vanwege de opgevoerde afstamming van d’Ablaing jr. uit een vrouwelijke Van Arkel of de kennelijke vrees van de stad Gorinchem voor ‘pretentie op verouderde rechten’, maar omdat zo’n verzoek door de (in dit geval wel erg jonge) betrokkene zelf behoorde te worden ingediend. De Minister van Justitie reageerde eveneens afwijzend.⁷⁴ De koning had ook nu het laatste woord: in 1840 stond hij d’Ablaings verzoek toe.

⁷⁰ R.G. de Neve, ‘Genealogiebeoefening en adellijke pretenties. Noblesse d’obscurité tijdens de Republiek en het Koninkrijk’, *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie*, LIX (2005) 131-136.

⁷¹ Zie over twee andere omstrede verheffingen uit het tijdperk-Van Lynden A.J. Gevers, ‘“Op valsche voorspiegeling.” De adeldom van de families Van Bevervoorden en Van Binckhorst’, *Virtus*, I (1993-1994) 35-39. De Van Bevervoordens werden in 1837 geclausuleerd verheven.

⁷² O. Schutte, ‘Het beleid tijdens het Koninkrijk der Nederlanden ten aanzien van de door Napoleon verleende titels’, in: *Liber amicorum Jbr. Mr. C.C. van Valkenburg* (’s-Gravenhage, 1985) 311-322.

⁷³ J. Fox, ‘Zuidnederlandse edelen in betrekking tot koning Willem I’, in: *Liber amicorum Jbr. Mr. C.C. van Valkenburg*, 122-147.

⁷⁴ GA, HA Hemmen, inv.nr. 23.

Afdruk van het zegel van Frans Goderd van Lynden, met als hartschild het wapen van de heerlijkheid Hemmen. Van Lynden liet in 1816 het wapen van de heerlijkheid registreren. Randschrift: SIG[illum] FRANS GODERT VAN LYNDEN HEER VAN HEMMEN (*lakafdruk; particuliere collectie*)

Hemmen en Heldring

Bij een ‘Gelders Arcadia’ wordt meestal gedacht aan de legendarische Velper landgoederen van de familie Van Spaen, maar in het begin van de negentiende eeuw vormden ook het dorp en de heerlijkheid Hemmen een idyllische enclave.⁷⁵ De Grondwet van 1815 bepaalde dat de dorpen en heerlijkheden ten plattelande werden bestuurd volgens hun eigen reglementen ‘op zodanige voet, als met de bijzondere omstandigheden [...], de belangen der ingezetenen en het wettig verkregen recht der belanghebbenden [...] bestaanbaar [was]’. In Hemmen betekende dit in de praktijk dat de gemeente en de heerlijkheid beide door de plaatselijke Lyndens werden bestuurd. Dat leidde wel eens tot verwarring. In 1816 vroeg Frans Godard II van Lynden van Hemmen bij de Hoge Raad van Adel registratie aan van een wapen voor de heerlijkheid: een variant van het wapen van het uitgestorven middeleeuwse geslacht Van Heumen. Dit wapen was vanaf de zeventiende eeuw door de heren van Hemmen als hartschild in het wapen Van Lynden gevoerd. De Raad, die in de eerste jaren van zijn bestaan werd overspoeld met aanvragen, kende op 20 juli 1816 het voor de heerlijkheid aangevraag-

⁷⁵ Aalbers, ‘Willem Anne van Spaen van Hardestein’, 107-109.

de wapen toe aan de burgerlijke gemeente Hemmen, waarvoor nooit een afzonderlijk verzoek was gedaan. Het wapen verdween met de opheffing van de burgerlijke gemeente in 1951. In 2003 vroeg het Lijndensche Fonds voor Kerk en Zending, sinds 1931 eigenaar van de heerlijkheid, opnieuw registratie van het heerlijkheidswapen aan. Op 29 maart 2004 werd dit bij Koninklijk Besluit vastgesteld.⁷⁶

De idyllische rust van Hemmen deed in maart 1827 de piepjonge proponent Otto Gerhard Heldring uit Zevenaar solliciteren naar het vakante predikantschap. Zijn vriend en biograaf Beets schreef in 1877 dat Heldrings hart niet naar een herderlijk ambt uitging maar naar geschiedenis, letteren en werk in de vrije natuur. Hemmen was in 1827 met 150 zielen de kleinste protestantse gemeente van Nederland en dus letterlijk een godsgeschenk voor Heldring. Dat Heldrings vader bevriend was met een voor-malige predikant van Hemmen, kwam goed uit. Binnen enkele dagen was Heldrings beroep een feit. Tot op hoge leeftijd roemde hij de bewoners van het Huis te Hemmen: de oude en erudiete Frans Godard II, zijn zeer gelovige echtgenote en hun oudste zoon Willem Jan Elias (1791-1854). Cornelis Munter, een ongehuwde halfbroer van de barones, was in 1791 samen met burggraaf Jan Elias van Lynden getuige bij de doop van Willem Jan Elias in Amsterdam. Hij was een geziene gast in Hemmen en Heldring sprak graag met hem over literatuur.⁷⁷ Munter was onder het *ancien régime* schepen van Amsterdam geweest en had zich in de Franse tijd in de vrijmetselarij begeven. Hij werd in 1835 op eigen verzoek op het kerkhof te Hemmen begraven.⁷⁸

Bijzonder ingenomen was Heldring met de rijke bibliotheek van de familie, die hij vrijelijk mocht raadplegen. Dat gebeurde onder meer naar aanleiding van de vondst van een zandstenen sarcofaag met meervoudige bijzettingen op het kerkhof van Hemmen. Heldring verhaalt dat hij hiernaar samen met de oude Frans Godard literatuuronderzoek heeft verricht. Zijn eigen lezing van de macabere vondst vermeldt hij niet, maar wel dat de heer van Hemmen na enige discussie tot een datering omstreeks het tijdperk van de vroegste kerstening besloot en wel op grond van een vermelding in een boek van de vroegachttiende-eeuwse oudheidkundige Cornelis van Alkemade.⁷⁹ Heldring was zelf meer geïnteresseerd in Romeinse en Bataafse 'oudheden', maar is zijn heer niet in het openbaar afgefallen. Met zijn leeftijdgenoot Willem Jan Elias van Lynden, die vanaf 1817 als burgemeester van Hemmen te boek staat, ontwikkelde Heldring het hartelijkste contact. In 1838 droeg hij zijn *Wandelingen ter opsporing van Bataafsche en Romeinsche Oudheden* uit 'innigste hoogachting' op aan deze afstammeling 'van het oudste, aanzienlijkste en edelste geslacht der Overbetuwe'. Toen Willem Jan Elias in 1845 zijn vader opvolgde als heer van Hemmen, was

⁷⁶ E.J. Wolleswinkel, 'Het wapen van de heerlijkheid Hemmen (Overbetuwe)', *De Nederlandsche Leeuw*, CXXI (2004) 399-400. Het wapen van 'heer Arnt van Hoemen' (lees: Heumen, leefde 1379-1399) is afgebeeld in het Wapenboek Gelre, f. 86 (ed. Leuven, 1992: nr. 1195; Van Lynden is nr. 1199).

⁷⁷ N. Beets, 'Levensbericht van Otto Gerhard Heldring', *Levensberichten van afgestorvene medeleden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* (1877) 79-94; A. van der Hoeven, *Otto Gerhard Heldring* (Amsterdam, 1942) 15-17.

⁷⁸ In zijn codicil bedacht hij niet alleen de kinderen Van Lynden, maar ook het huispersoneel te Hemmen (HA Hemmen, inv.nr. 40).

⁷⁹ Aan de hand van C. van Alkemade, *Inleidinge tot het ceremonieel en de plegtigheden der begraavenissen en der wapen-kunde* (Delft, 1713); verslag van de vondst in O.G. Heldring, *Wandelingen ter opsporing van Bataafsche en Romeinsche Oudheden* (2 dln.; Amsterdam 1839-1840), II, 106-117.

Nederland in de greep van cholera en landbouwcrisis. Terwijl Van Lynden zich inzet- te voor fiscale maatregelen ten gunste van de boeren, werkte Heldring zijn gedachten over ‘binnenlandse zending’ uit, aanvankelijk vanuit Hemmen en vanaf 1867 in het naburige Zetten, waar hij in 1847 de eerste van zijn befaamde liefdadige inrichtingen had gesticht.⁸⁰ Uit zijn correspondentie is af te leiden dat hij tot op hoge leeftijd in contact bleef met de Lyndens.⁸¹

Heldring schreef op een ander manier kerkgeschiedenis in Hemmen, toen hij in 1836 voor het eerst in Nederland voor de armste kerkgangers een kerstboom met appels, peren, noten en kaarsen in de dorpskerk plaatste.⁸² Heldring heeft nooit verholen dat hij weinig zag in de wettelijk voorgeschreven katholieke en joodse emancipatie. In Hemmen lijkt dit zich te hebben vertaald in een afname van het aantal katholieke

Otto Gerhard Heldring (1804-1876). Lithografie door H.J. v.d. Hout naar een daguerreotype van H.C. Schuyt, uitgegeven te Parijs door Lemerrier (*litho; particuliere collectie*)

⁸⁰ W.J.E. van Lynden van Hemmen, *Een woord over den invloed der belasting van de eerste levensbehoefden op het pauperisme* (Tiel, 1846).

⁸¹ UB Universiteit van Amsterdam (deperditum), O.G. Heldring aan F.G. van Lynden van Hemmen (1872).

⁸² J. van den Brandhof, *Hemmen. Historie – Landgoed – Kasteeltuin* (s.l., 2004) 41.

inwoners van 33 in 1808 tot 11 in 1842.⁸³ Het geestelijk leven in Hemmen onder Frans Godard II van Lynden lijkt daarmee te kenschetsen als ‘cuius regio, eius religio’. Nu nog beroept de protestantse gemeente Hemmen zich in de omgeving op zijn bijzondere geestelijke klimaat. De spirituele wortels worden omschreven als ‘ethisch’ en ‘enigszins behoudend’.⁸⁴ Hoe dit ook zij, na Mommers is Heldring de langst dienende ‘huispredikant’ van de heren van Hemmen geweest. Bij zijn aanstelling hebben oude connecties de hoofdrol gespeeld, maar zijn door het piëtisme gekleurde inspiratie, die hem in zijn latere jaren tot een voorman van het Réveil heeft gemaakt, moet bij vader en zoon Van Lynden niettemin goed zijn gevallen. Dat de gedeelde oudheidkundige belangstelling de band tussen Frans Godard II van Lynden en de jonge Heldring heeft versterkt, mag eveneens worden aangenomen. Van Willem Jan Elias van Lynden is geen uitgesproken historische bevoegenheid bekend, maar wel van diens zoon Frans Godard III van Lynden, die in het laatste kwart van de negentiende eeuw belangrijke bronnen uit het familie- en heerlijkheidsarchief heeft ontsloten.⁸⁵

Baron van de Haarlemmermeer

Op 19 oktober 2005 werd de ‘Lijnden’, een van de drie monumentale stoomgemalen van de Haarlemmermeerpolder, buiten gebruik gesteld. Het nieuwe elektrische gemaal draagt net als het oude de naam van een van de geestelijke vaders van de droogmaking van de Haarlemmermeer. Het initiatief ging uit van koning Willem I, die in 1819 drie edellieden uitnodigde een commercieel plan op te stellen: Jhr. Mr. F.G. van Lynden van Hemmen, Jhr. Mr. O. Repelaer van Driel en Jhr. W.F. Röell. De vorst zette hiermee een oude traditie voort: het landsheerlijk octrooi aan een compagnie van liefst adellijke ‘copers’ of bedijkers, zoals we die kennen van de Zwijndrechtse Waard (1331) of het Bildt (1505). In de begintijd van de Republiek kwamen de initiatieven voor droogmakerijen vooral uit het stedelijke patriciaat.⁸⁶ Zo werd het eerste plan voor droogmaking van de Haarlemmermeer in 1617 bij de Staten van Holland ingediend door de Gorcumer burgemeester De Hoog. Er rees bezwaar van drie zijden. De stad Leiden zag zijn visrechten in gevaar komen, de stad Haarlem zijn binnenscheepvaart en het Hoogheemraadschap van Rijnland zijn voornaamste boezemwatergebied. De opkomst van geleerde genootschappen in Holland leverde in de achttiende eeuw nieuwe plannen op. Toen de Hollandse Maatschappij der Wetenschappen in 1764 een prijsvraag uitschreef om de Haarlemmermeerse waterwolf te temmen, stelde het Hoogheemraadschap een eigen onderzoekscommissie in. Met het rapport van die commissie in de hand wisten de drie partijen in 1767 opnieuw inpoldering tegen te houden.⁸⁷

⁸³ Heldring, *Wandelingen*, II, 201.

⁸⁴ <http://www.hervormdegemeente.nl/hemmen>.

⁸⁵ In *Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap*, I-VI (1877-1883); onder meer brieven van admiraal Van Kinsbergen.

⁸⁶ Zie de bijdragen van K. Kuiken (met name 79-82) en Y. Prins (met name 193-195) in *Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie*, LVII (2003).

⁸⁷ Gegevens naar E.D. Tiemens en K. Ummels-Hoekstra, *Droogmaken – droog houden: Haarlemmermeerpolder 1852-2002* (Hoofddorp, 2002) en Ch. Jeurgens, ‘De stormen van 1836 en het besluit tot droogmaking van het Haarlemmermeer’, *Holland*, XXI (1989) 3-23.

Het aristocratische karakter van de hoogheemraadschappen onder het *ancien régime* blijkt niet alleen uit de titel ‘dijkgraaf’ voor de voorzitter, maar ook uit de lijsten van de hoogheemraden tot 1795. Dijkgraaf van Rijnland was in 1764 Mr. F.H. baron van Wassenaer van Catwijck (1701-1772). De Wassenaers leverden vanaf 1577 maar liefst 25 procent van alle hoogheemraden van Rijnland. Zij vervulden in Holland binnen het stadhoudelijk stelsel dezelfde vertrouwensfunctie als de Lyndens in Gelre. Goed waterbeheer was al heel lang deel van de adellijke *habitus* van deze familie: Willem van Duivenvoorde, in 1331 de geestelijke vader van het Zwijndrechtse Hoogheemraadschap, behoorde ertoe. Deze waterstaatskennis werd in de achttiende eeuw geëxporteerd naar Friesland, waar C.G. van Wassenaer Twickel in 1758 dijkgraaf van de Vijfdelen Zeedijken werd. Hij kreeg van de Friese Staten gedaan dat de dijken grondig werden hersteld en liet het waterschap in 1785 een hensbeker na, een alleszins nobel geschenk naar het voorbeeld van de fraai versierde beker waaruit de hoogheemraden van Rijnland traditioneel dronken.⁸⁸

Ook de Lyndens hadden een lange traditie als waterbeheerders. Sinds 1602 gold in de vier bovenambten van het kwartier van Nijmegen een uniform dijkrecht. In de zeventiende eeuw waren de heren van Hemmen achtereenvolgens dijkgraaf van Overbetuwe (Frans van Lynden tot 1700) en Maas en Waal (Derk Wolter van Lynden in 1697). Het dijkgraafschap van het Rijk van Nijmegen was gekoppeld aan het burggraafschap dat tot 1795 vrijwel onafgebroken in de familie was. Frans Godard II van Lynden is zelf overigens nooit als dijkgraaf opgetreden. Het Nijmeegse burggraafschap met toebehoer ging bij de dood van zijn vader in 1787 immers naar zijn ooms: Jan Elias (tot 1793) en Jacob Carel van Lynden (tot 1795). Deze laatste was tevens ambtman (en daarmee dijkgraaf) van Overbetuwe.

Het Gelderse dijkrecht was meer dan het Hollandse gericht op ontwatering en minder op bescherming tegen hoog water. In december 1740 ging het mis. De Rijn en de Linge traden buiten hun oevers en in Elden bezweek de Bandijk.⁸⁹ In Hemmen vluchtten boeren en vee naar het op een veenterp gebouwde kerkje, dat zwaar beschadigd raakte. Ook het middeleeuwse Huis te Hemmen had van het water te lijden. Een en ander was voor Frans Godard (I) van Lynden aanleiding tot een restauratie van de kerk en volledige nieuwbouw van zijn stamslot. Het nieuwe huis, een modern *château de plaisance*, kwam in 1757 gereed. De dorpskerk van Hemmen kreeg nu de functie van slotkapel. Naast het koor werd een grafkelder voor familie aangelegd. Nadat in de kerk onder meer de preekstoel was vervangen, schonk Frans Godard I de gemeente een nieuwe bijbel. Zijn gemalin schonk nieuwe gordijnen, zijn moeder drie vergulde psalmborden en zijn schoonzuster Margaretha een ‘zeer fraai fluwelen collectezakje’.⁹⁰

Na 1813 kwamen alle hoogheemraad- en waterschappen onder strikt toezicht van Provinciale en Rijkswaterstaat. In feite werd de soevereine vorst Willem I zo opperdijkgraaf voor het gehele Koninkrijk. Zijn besluit om Van Lynden *cum suis* in 1819

⁸⁸ J.H. Brouwer, ed., *Encyclopedie van Friesland* (Amsterdam-Brussel, 1957) 676.

⁸⁹ A.M.A.J. Driessen, ‘De “Gelderse” waterstaatszorg na 1700’, in: Evers, e.a., ed., *Het hertogdom Gelre*, 299-304.

⁹⁰ Ds. J. du Sart, aangehaald in Van Lynden-Van den Bosch, *De kerk te Hemmen*, 7. Heldring beschrijft hoe Frans Godard II van Lynden na 1813 de terp te Hemmen met een twee voet dikke kleilaag heeft laten ophogen om ‘een redingsplaats tegen de watersnood te stichten’ (Heldring, *Wandelingen*, II, 111).

offerte te laten maken voor de droogmaking van de Haarlemmermeer, leidde tot een vrijwel onmiddellijke reactie van de nog steeds bloeiende Hollandse Maatschappij der Wetenschappen. Net zoals in 1764 schreef de Maatschappij een prijsvraag uit. Daarop kwamen twee inzendingen binnen: één van Jhr. Mr. J.C. du Tour en één van J. Engelman, wiens gelijknamige grootvader in 1767 zitting had in de Rijnlandse onderzoekscommissie. Du Tours verhandeling kreeg in november 1819 een vernietigende bespreking in de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, een tijdschrift dat in deze jaren nog steeds in ouderwets-patriotse trant de Hollandse adel kritiseerde. Du Tour had zijn prijsvraaginzending opgedragen aan het driemanschap Van Lynden-Repelaer-Röell. De kritiek in de *Letteroefeningen* hield dan ook niet alleen steun in voor de ‘burgertechneut’ Engelman maar ook een indirecte veroordeling van het voorstel-Van Lynden. Zowel Engelman als Van Lynden lieten kort daarop hun plannen in boekvorm verschijnen.⁹¹ Het motto voorin van Van Lyndens boek was ontleend aan Montesquieus *De l'esprit des lois*, dat hem al in zijn studententijd had geboeid. Beide voorstellen belandden echter spoedig na de indiening in een la. De door de landbouwcrisis van 1823 gekelderde grondprijzen haalden een streep door alle berekeningen. Het tij keerde in november en december 1836, toen twee stormvloedden het water van de Haarlemmermeer tot aan de stadspoorten van Amsterdam en Leiden opstuwden. Het water stond nu de Haagse politici tot de lippen en snelle droogmaking leek geboden. Daarbij kwam de visie van de inmiddels hoogbejaarde Van Lynden goed van pas. Als enige had hij het gebruik van stoommachines voorzien. Zo zou de uitvoering van zijn plan geen kwestie van jaren zijn, maar slechts van maanden. In oktober 1837 nam een staatscommissie de voornaamste elementen uit het oude voorstel-Van Lynden over: verbeterde afwatering, aanleg van een ringdijk en bemaling met drie stoomgemalen. Aanvankelijk was sprake van drie kleine gemalen en 79 grote windmolens, maar na een geslaagde proef met stoombemaling in Zuid-Holland ging de koning in maart 1839 akkoord met de bouw van drie grote stoomgemalen. Kort na voltooiing van de Ringvaart werd het proefstoomgemaal Leeghwater op 22 juli 1845 in bedrijf gesteld.

Op 18 april van datzelfde jaar was Van Lynden na een korte ziekte in zijn geboorteplaats Den Haag gestorven. De rouwbrief roemt ‘zijn christelijk geloof en dankbare zin, zijn beminnelijke hoedanigheid, onvermoeibare werkzaamheid en dienstvaardigheid’ en ‘onbegrensde milddadigheid’.⁹² Hij werd in de familiegrafkelder te Hemmen bijgezet. Te zijner ere werd het eerste van de twee stoomgemalen die na de proeven met de Leeghwater waren gebouwd, de Lijnden gedoopt. Het voor ruim 500.000 gulden aanbestede, in Engelse neogotische stijl gebouwde gemaal kwam op 19 april 1849 in bedrijf, bijna op de dag af vier jaar na het overlijden van de visionaire baron.

⁹¹ J. Engelman, *Over de droogmaking van het Haarlemmermeer en aangelegen veenplassen: doormengd met landbouwkundige aanmerkingen* (Zutphen, 1820); F. G. van Lynden van Hemmen, *Verhandeling over de droogmaking van de Haarlemmer-meer* (’s-Gravenhage-Amsterdam, 1821). Van de Franse vertaling die Van Lynden hiervan naar eigen zeggen heeft vervaardigd, is alleen een parafrase van een gedicht van Helmers (‘Stijg Beemster’) bewaard (UB Universiteit van Amsterdam, sign. Eq 93, F.G. van Lynden aan M.C. van Hall, 24 aug. 1841).

⁹² UB Universiteit van Amsterdam, sign. Eq 93 (collectie M.C. Van Hall).

Het is interessant om de omstreeks 1820 door Van Lynden gevoerde polemiek nader te bezien. Politiek ging het niet alleen om zakelijke en technische argumenten, maar ook om wedijver tussen de traditionele waterschappen en de opkomende Provinciale en Rijkswaterstaat. Het Hoogheemraadschap van Rijnland moest bijvoorbeeld al in de Franse tijd de regie over grote werken zoals de bouw van een uitwateringscomplex bij Katwijk afstaan aan de Minister van Waterstaat.⁹³ De opdracht aan Van Lynden, Repelaer en Röell in 1819 was een nieuwe slag in het gezicht van het Hoogheemraadschap. De Rijnlandse bezwaren tegen het in 1821 wereldkundig gemaakte plan-Van Lynden werden in dat jaar verwoord in twee publicaties: van de Leidse hoogleraar Dr. Jacob de Gelder en van een anonieme ‘ingeland van Rijnland’ (waarschijnlijk P.G. Mess, de secretaris van het Hoogheemraadschap).⁹⁴

De strategie van het Hoogheemraadschap lijkt als twee druppels water op die van de Friese eigenerfde ingelanden tegen het dijkverzwarringsplan van dijkgraaf Van Wassenaer Twickel uit 1777. Toen werden de Franeker hoogleraren Wassenbergh en Van Swinden en hun oud-collega Camper te Groningen in stelling gebracht, waarbij met name Camper bij de Friese Staten bezwaar maakte tegen de in zijn ogen te kostbare ‘vak- en steenwerken’. In 1778 liet Twickel in een gedrukte memorie aan de Staten weinig heel van Campers berekeningen. In zijn conclusie schrijft hij: ‘Mijn gevoelen hieromtrent doet niets ter zake [...] doch de bekende voorzichtigheid en vaderlijke voorzorg van Ued. Mog. zal ongetwijfeld niet lichtvaardig overgaan tot een besluit van zoveel gewicht en zo strijdig met de gevoelens onzer voorvaderen [...] Dus verhoop ik [...] mijn gedrag als dijkgraaf met behoorlijke eerbied voor Ued. Mog. gedefendeerd en gedisculpeerd [...] te hebben en dus voor Ued. Mog., Zijne Doorl. Hoogheid en al mijn mede-ingezetenen [...] *gezuiverd te zijn van de blaam* [cursive-ring KK] die men mij zocht aan te wrijven.’⁹⁵

Trad Twickel zijn tegenstanders in 1778 nog met getrokken sabel tegemoet, Van Lynden ging in 1821 hoffelijk en zachtzinnig om met de ‘ingeland van Rijnland’. Zijn heldere Nederlands doet ook fris aan in vergelijking met het taaie ingenieursproza van de ‘ingeland’. Van Lynden geeft ruitelijk toe dat hij ‘had moeten zeggen dat volgens mijn grondbeginsel Rijnland nimmer overlast van deze droogmaking [zal] ondervinden’ en besluit ‘dat alle vrees wegens de verkleining van de [Rijnlandse] boezem zou moeten ophouden [en] het aan de ingelanden van Rijnland tot [...] gerustheid zal moeten strekken dat de bepaalde boezemstand niet overschreden [kan] worden’. In 1822 beantwoordde hij de veel genuanceerdere kritiek van De Gelder. Van Lynden was ook al langer bekend met diens argumenten: zijn plan uit 1819 bevat aantekeningen tegen een memorie die de hoogleraar toen al had ingediend.⁹⁶

⁹³ M.H.V. van Amstel-Horák en R.W.G. Lombarts, *Regestenboek van het Hoogheemraadschap van Rijnland* (Leiden, 1992) nr. 1089.

⁹⁴ *Memorie van den hoogleraar Jacob de Gelder, overgegeven aan het Hoogheemraadschap van Rijnland, behelzende deszelfs consideratien over het ontwerp van den heer baron Van Lynden van Hemmen, strekkende ter droogmaking van de Haarlemmermeer* (Leiden, 1821); *Vrije gedachten van een' ingeland van Rijnland, over de Verhandeling van droogmaking des Haarlemmer Meers [...]* (Leiden, 1821).

⁹⁵ HA Twickel, inv.nrs. 690-691; A.J. van der Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden* (21 dln.; Haarlem 1852-1878), XX, 70.

⁹⁶ F.G. van Lynden, *Antwoord op de Vrije gedachten van een ingeland van Rijnland* ('s-Gravenhage-Amsterdam, 1821) 78, 123; idem, *Aanteekeningen op de memorie van den hoogleraar Jacob de Gelder* ('s-Gravenhage-Amsterdam, 1822).

Leidse ontmoetingen

Het lijkt achteraf gelukkig dat De Gelder zich in deze kwestie zo zakelijk opstelde, want in 1823 werd Van Lynden curator van de Leidse Hogeschool waaraan De Gelder doceerde. Hoe de verhoudingen tussen een adellijke curator en een hoogleraar in die tijd lagen, blijkt uit de wijze waarop Van Lynden in 1832 aan Prof. Mr. H.W. Tydeman een bezoek aan Leiden aankondigde. De hoogleraar werd gesommeerd de curator tussen negen en half tien 's ochtends in het logement Place Royale af te halen en hem vervolgens in de Universiteitsbibliotheek te introduceren. Daarna mocht Tydeman zijn bezigheden hervatten. Van Lynden bleek zelfs te weten hoe laat hij college gaf.⁹⁷

Met dit curatorschap zette Frans Godard II van Lynden een familietraditie voort. Zijn grootvader Frans Godard I was van 1745 tot zijn overlijden curator van de Hogeschool te Harderwijk geweest. In Leiden werd Frans Godard II in 1835 betrokken bij de visitatie van de rechtenfaculteit door zijn collega-curator Mr. H. baron Collot d'Escury van Heinenoord. D'Escury had Prof. Mr. C.J. van Assen om een rapport gevraagd. In overleg met zijn collega Thorbecke belegde Van Assen in oktober een 'conferentie' met de curatoren d'Escury en Van Lynden. Thorbecke en Van Assen ijverden in die tijd ook tegen de aanstelling van Dr. P.O. van der Chijs, de voormalige amanuensis van het Museum van Oudheden, als directeur van het Penningkabinet met de titel van buitengewoon hoogleraar. Dat Van Lynden als curator een gepaste afstand van dergelijke Leidse intrigues wist uit te stralen, blijkt uit de verbaasde vaststelling van Thorbecke in een brief aan Van Assen dat Van Lynden van de gehele 'Chijs-affaire' blijkbaar niets afwist.⁹⁸

Nog op een ander veld deed Van Lynden zich in Leiden gelden. Tijdens een van zijn latere bezoeken werd hij aangesproken door een arme weduwe. Hij gaf haar 'een kleinigheid', maar kort daarop schreef zij hem vanuit het bedelaarsgesticht van de Maatschappij van Weldadigheid te Ommerschans, waarheen zij op last van de Leidse heren Van Alphen en Reinwardt was opgezonden. De vrouw was in Ommerschans allerongelukst en deed een triest relaas van het gevangenisregime: 'op de ketenen na [...] zo erg als dat van de slaven van de kust van Afrika.' Van Lynden besloot minister Van den Bosch aan te schrijven, de oprichter van de Maatschappij van Weldadigheid, die toevallig kort te voren (in 1835) tot baron was verheven. Van den Bosch wendde zijn invloed aan om het lot van de vrouw te 'verzachten', maar met averechts gevolg. In een tweede brief schreef zij dat de bewakers in Ommerschans haar nu slechter bejegenden. Dit was Van Lyndens eer te na. Op 15 september 1837 eiste hij opheldering van Reinwardt, dezelfde medicus en botanist met wie hij vanaf 1806 in de Gelderse Commissie van Landbouw had gezeten en die inmiddels aan de Leidse Hogeschool doceerde. De onderste steen moest boven komen ten behoeve van deze 'vrouw van fatsoenlijke komaf', wier droevig lot 'niet zeer schijnt te stroken met de burgerlijke vrijheid'.⁹⁹

⁹⁷ UB Leiden, sign. BPL 885, d.d. 23 juni 1832.

⁹⁸ G. Hooykaas, e.a., ed., *De briefwisseling van J.R. Thorbecke* (7 dln.; 's-Gravenhage 1970-1998), II, 294, 307.

⁹⁹ UB Leiden, sign. BPL 2922. Zie over misstanden in Ommerschans ook Jacob van Lennep in G. Mak en M. Mathijssen, ed., *Lopen met Van Lennep. De zomer van 1823: dagboek van zijn voetreis door Nederland* (Zwolle, 2000) 173-185. Of Van Lynden van Van Lenneps bevindingen (uit 1823) op de hoogte was, is onbekend. De meisjesnaam van de briefschrijfster luidde volgens Van Lynden 'Hartjelief'. Maria Willemina Hartjelief, arbeidster, overleed op 15 juni 1839 in Veenhuizen, evenals Ommerschans een 'gesloten inrichting' van de Maatschappij van Weldadigheid. Mogelijk gaat het hier om dezelfde vrouw.

Het sterke eergevoel, maar ook het christelijke patronaat en de ridderlijke opvatting van de plicht om weduwen en wezen te beschermen (in de negentiende-eeuwse heerlijkheidsrekeningen van Hemmen staat steevast als eerste uitgavenpost de zorg voor de dorpsarmen, die al eeuwenlang recht hadden op een uitkering van hun heer:¹⁰⁰ het zijn alle aspecten van een adellijke *habitus* waarin verlichte en romantische elementen nauw verweven waren.¹⁰¹ Dat in overigens vergelijkbare gevallen Van Lynden in 1821 een diplomatiekere toon aansloeg dan Twickel in 1778, kan mogelijk worden toegeschreven aan Van Lyndens zeer grondige vorming aan het hof in Den Haag: de Haagse *mores* zaten hem na twee generaties als het ware in zijn genen.¹⁰² Maar zou Frans Godard II ook niet het temperament van zijn gelijknamige grootvader hebben geërfd: een loyaal politicus en minzaam diplomaat, maar geen doorbijter? Dit zou een bevredigende kenschets van deze ‘verdienstelijke burger’ kunnen zijn, wanneer de kwestie-Butkens er niet was: de inmiddels befaamde polemiek waarin Van Lynden gedurende drie volle jaren de degens kruiste met d’Yvoy.

Om de eer en de goede trouw van Butkens

De protagonist in dit drama, M.L. (‘Max’) baron van Hangest d’Yvoy van Mijdrecht, was in 1825 behalve lid van de Hoge Raad van Adel (waar hij zich vanaf 1818 nauwelijks liet zien) onder meer grootofficier aan het hof van Willem I. Als historicus publiceerde hij voor de Maatschappij der Nederlandse Letteren, waarvan hij sinds 1814 lid was, over het Verbond en Smeekschrijft der Edelen (1565-1567) en over de Orde van de Hollandse Tuin. Hij is voor de huidige geschiedkunde belangrijk als *anti-quarius* in de klassieke zeventiende-eeuwse zin: beschrijver en onderzoeker van rouwborden, wapenglazen en andere gedenkwaardigheden die in 1795 veelal verloren zijn gegaan.¹⁰³ D’Yvoy was een bewonderaar en tevens navolger van de bekende Utrechtse onderzoeker Arnold van Buchel (1565-1641), een van de eersten die in Nederland de zogeheten ‘fantastische geschiedschrijving’ aan de kaak heeft gesteld.

In 1825 besprak d’Yvoy onder pseudoniem een publicatie over de middeleeuwse edelman Witte van Haamstede, een bastaardzoon van graaf Floris V van Holland. Deze Witte komt in 1304 als ridder voor en zou volgens het besproken artikel lid zijn geweest van een door Floris omstreeks 1290 ingestelde ‘Ridderorde van St.-Jacob’. Van Buchel zag het verhaal over deze ridderorde (naar nu wordt aangenomen: terecht) als een verzinsel en d’Yvoy nam deze mening over. In de discussie die volgde, trok d’Yvoy de historiciteit van een andere ‘St.-Jacobsridder’ in twijfel: Dirk van Lynden die als wapenkreet ‘Aspremont’ zou hebben gevoerd. De *Annales* van Butkens was de enige bron voor dit verhaal: volgens Butkens stamden de Lyndens van Hemmen via de heren van Aspremont uit de vroegmiddeleeuwse graven d’Este.¹⁰⁴ Ook de bejaarde

¹⁰⁰ HA Hemmen, inv.nrs. 50 (1815-1816), 51 (1839-1840), 52 (ambtslasten 1796-1822) (vrijwel alle in zeer slechte staat).

¹⁰¹ Hierover vooral P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam, 1989).

¹⁰² Zie voor het recente debat over epigenetica, enzovoort E. Jablonka en M.J. Lamb, *Evolution in four dimensions* (Cambridge MA, 2005).

¹⁰³ M. Siegenbeek, ‘Levensbericht van Maximiliaan Louis baron van Hangest d’Yvoy van Mijdrecht’, *Handelingen MNL* (1832) 8-9; Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, Hs. d’Yvoy van Mijdrecht.

¹⁰⁴ Bronnen in N. Plomp, ‘De oudste generaties van het geslacht Van Lynden’, *Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie*, LIII (1999) 159-161.

Bondam, in 1781 de promotor van Frans Godard II van Lynden, deelde die mening. Hij schreef zijn oud-student op 7 april 1792 dat hij de goede trouw van Butkens bewezen achtte.¹⁰⁵

Hoezeer het Aspremont-verhaal inmiddels deel van de familietraditie was geworden, blijkt met name uit de zegels van de achttiende-eeuwse heren van Hemmen. Derk Wolter van Lynden zegelde gevierendeeld: I-IV Van Lynden; II Blitterswijk; III Hemmen; hartschild: d'Aspremont. Frans Godard I en Willem van Lynden zegelden gevierendeeld: I-IV Lynden; II-III d'Aspremont; hartschild: gedeeld I Hemmen, II Blitterswijk.¹⁰⁶ Dit laatste wapen is ook aangebracht op het epitaaf voor Willem in de kerk te Hemmen. Als heer van Hemmen zegelde Frans Godard II van Lynden eveneens met het gevierendeelde wapen Van Lynden-d'Aspremont, echter met weglating van Blitterswijk uit het hartschild.¹⁰⁷ Toen zijn vader nog leefde (en hijzelf zich volgens de traditie nog niet 'Van Lynden van Hemmen' maar 'Van Lynden tot Hemmen' noemde), voerde Frans Godard II een afwijkend wapen. In 1783 werd bij de Haagse edelsmederij Van Stapelen, die al een halve eeuw huisleverancier van de heren van Hemmen was, op zijn naam een zilveren bestek besteld met het volle wapen Van Lynden, voorzien van een hartschild d'Aspremont.¹⁰⁸

Toen een tweede anonieme auteur de geloofwaardigheid van Butkens andermaal in twijfel trok, trad Van Lynden naar buiten. Op eigen kosten liet hij in 1827 bij de gebroeders Van Cleef te Amsterdam en Den Haag een boek van ruim 250 bladzijden over de kwestie drukken, dat voor belangstellenden gratis bij de drukkers verkrijgbaar was. D'Yvoy bleef niet achter. Hij maakte zich per brief aan Van Lynden bekend als de eerste anonieme auteur en publiceerde in 1828 bij dezelfde drukkers (en op dezelfde voet) een repliek die hij in dat jaar over de kwestie had gehouden. Van Lynden liet onmiddellijk een dupliek drukken.¹⁰⁹ Het pleit leek hiermee in zijn voordeel beslecht. Hij werd nog in hetzelfde jaar gevraagd als lid van de Maatschappij. Bij zijn dood in 1845 prees Siegenbeek zijn boek uit 1827 als blijk van zijn bedrevenheid in de vaderlandse geschiedenis, oudheid- en geslachtskunde. In hetzelfde jaar verschenen nieuwe boeken over de 'ridders van St.-Jacob'. Bij de eerstvolgende Leidse diesviering bewezen de studenten de overleden curator eer in een gekostumeerde optocht die aan deze ridderlijke broederschap was gewijd. D'Yvoy heeft dit alles niet meegemaakt. Hij stierf in 1831 en werd door Siegenbeek tamelijk zuinig herdacht.¹¹⁰

¹⁰⁵ Brief afgedrukt in F.G. van Lynden, *Twee brieven over de ridderorde van St.-Jacobsbroederschap* ('s-Gravenhage-Amsterdam, 1827) 48-52.

¹⁰⁶ H.W.B. Wefers Bettink, 'Enige gevallen van wapen-wijziging', *De Nederlandsche Leeuw*, LXXXII (1965) 367; Archief Van Lyndenstichting, zegelcollectie.

¹⁰⁷ GA, FA Van Lynden van Hemmen, geen inv.nr., scheidingsakte erfenis Willem van Lynden (1788). Bij dit magenscheid ging de heerlijkheid Blitterswijk (in het Gelderse Overkwartier) naar een jongere broer van Frans Godard II van Lynden.

¹⁰⁸ Vriendelijke mededeling A.F. baron van Lynden.

¹⁰⁹ M.L. d'Yvoy van M drecht, *Voordragt in den Algemeenen Kunst- en Letterbode voor 1826, no. 25 en 38: nopende betgeen in dat weekblad, in de Wegschaal no. 9 voor 1826, en in de onlangs uitgegeven Twee brieven over de ridderorde van St. Jacobs Broederschap tegens gemelden schrijver geschreven is geworden door F.G. baron van Lynden van Hemmen* ('s-Gravenhage-Amsterdam, 1828); F.G. van Lynden van Hemmen, *Kort antwoord op de Voordragt van Max. L. baron d'Yvoy van Mydrecht* ('s-Gravenhage-Amsterdam, 1828) 111.

¹¹⁰ Plomp, 'De oudste generaties', 189 (noot 29); Siegenbeek, 'Levensbericht van Maximiliaan Louis baron van Hangest d'Yvoy van Mijdrecht'; vgl. idem in *Handelingen MNL* (1840) 42 over d'Yvoys gelijknamige neef.

Een groot deel van de pennenstrijd tussen d'Yvoy en Van Lynden gaat feitelijk over bronnenkritiek en diplomatiek, twee historische hulpdisciplines die pas in de eeuw na het debat tot volwaardige wetenschappen zijn uitgegroeid. Van Lynden kwam uit de oude school van Bondam en haalt in zijn boek met instemming de stelling van Kluit aan dat 'fouten, begaan in tijd, plaats en persoon een [oorkonde] niet onecht maken indien daar niet bezwaren van groter gewicht bijkomen'.¹¹¹ Aan de door Butkens opgevoerde 'bewijzen' is niettemin in de negentiende en twintigste eeuw ernstige twijfel ontstaan.¹¹² Dat geldt ook voor de 'ridderlijke broederschap' uit de tijd van Floris V. Zowel in Den Haag als in Haarlem en andere steden zijn in de late middeleeuwen weliswaar St.-Jacobsbroedersschappen opgericht, maar dat waren toch voornamelijk burgerlijke gezelschappen die vrome doelen nastreefden.¹¹³

Ons interesseert hier veeleer de stijl waarin en de manier waarop de polemiek tussen beide heren werd gevoerd. De ernstigste grieven die Van Lynden tegen d'Yvoy uit, zijn dat deze aanvankelijk 'met gesloten vizier' strijdt en dat hij een cruciaal deel van de familiegeschiedenis in het openbaar betwist zonder de familie hierover te raadplegen. Van Lynden ontkent dat een en ander een publiek belang dient: wie de 'nomenclatuur' van de Lyndens wil leren kennen, leze het standaardwerk van Ferwerda (die zich *in voce* Van Lynden op Butkens baseert)!¹¹⁴ Hiermee worden voor het eerst in de Nederlandse genealogie de thema's openbaarheid en privacy uitdrukkelijk aan de orde gesteld. Het lijkt nu moeilijk voorstelbaar dat omstreeks 1800 'geslachtsregisters', enkele kostbare publicaties (Ferwerda) voor de *happy few* daargelaten, uitsluitend bestemd waren voor de familie, voor huwelijkskandidaten en eventueel voor hoogadellijke colleges. Voorouderportretten hoorden eveneens thuis in de intieme sfeer van een *Abnegalerie*. De nieuwsgierige buitenwereld kreeg een en ander in geabstraheerde vorm onder ogen: rouwborden en kwartierzerken in de kerk, wapens op koetsen en kasteelpoort. Pas met de geregelde uitgave van tijdschriften zoals *De Navorscher* (vanaf 1851) en reeksen zoals *Nederland's Adelsboek* (vanaf 1903) bereikte de adelsgenealogie een groter publiek.

¹¹¹ Van Lynden, *Twee brieven*, 18. Over Kluit: F.W.N. Hugenholtz, 'Adriaan Kluit en het onderwijs in de mediëvistiek', in: P.A.M. Geurts en A.E.M. Janssen, ed., *Geschiedschrijving in Nederland* (2 dln.; 's-Gravenhage, 1981), I, 143-162. Over de huidige Nederlandse opvatting van de diplomatiek als gematigd-kritische historische hulpwetenschap: J. Burgers en M. Mostert, 'Oorkondenvervalsing in Holland?', *Holland*, XXXV (2003) 134-151. De hier aangehaalde opvatting van Kluit leefde in juni 2006 op in het debat inzake het toenmalige Tweede Kamerlid mevrouw Drs. A. Hirschi Ali.

¹¹² Het debat is met name gevoerd in *De Navorscher*.

¹¹³ Voor Den Haag: Haags Gemeentearchief, Archief Kerkvoogdij Hervormde Gemeente Den Haag, inv.nr. 28, fol. 1; F.J.W. van Kan, 'De Haagse politieke elite in de middeleeuwen', *Jaarboek Geschiedkundige Vereniging Die Haghe* (2000) 82-95; voor Haarlem: Plomp, 'De oudste generaties', 189 (noot 30). Twee recente bijdragen aan het Butkens-debat zijn B. van Bavel, 'Butkens, de familie Van Lynden en de abdij Mariënweerd', *Mededelingen van de Historische Kring West-Betuwe*, XVI, 3 (1988) 2-19 (zie ook zijn proefschrift uit 1993), en E.A. Ates, 'De kwestie Baron van Lijnden van Hemmen contra Baron d'Yvoy van Mydrecht' (s.l., 1995), aanwezig in de bibliotheek van de Hoge Raad van Adel, Den Haag. Ates stelt dat Van Spaen, de eerste president van de Hoge Raad van Adel, in de historiciteit van de St.-Jacobsorde geloofde, maar dat de sterk katholieke connotatie van deze 'oudste Hollandse ridderorde' Willem I ervan zou hebben weerhouden deze nieuw leven in te blazen.

¹¹⁴ Van Lynden, *Twee brieven*, 60; A. Ferwerda, *Adelijk en aanzienlijk wapenboek van de zeven Provinciën; waar by gevoegt zyn een groot aantal genealogieën van voornaame adelyke en aanzienlyke familiën* (3 dln.; Leeuwarden 1760-1781) II, bd. 1.

Op 22 augustus 1826 schreef Van Lynden bij de aankondiging van zijn boek aan H.W. Tydeman dat valse schaamte hem tot dan toe had weerhouden de goede naam van Butkens te ‘vindiceren [...] omdat het te veel mijn eigen naam en familie betrof, en ik niet gaarne bekend wilde zijn als iemand bezet met adeltrots en familiezucht’. Dat laatste was iets voor ‘kleine geesten’: grootheid berustte immers ‘niet op de oudheid maar op de braafheid en eerlijkheid van degenen die mijn naam voeren of gevoerd hebben’. In het boek zelf relateert hij deze ‘adeltrots’ nog verder voor de noordelijke provincies, waar ‘de vermenging van adellijke families met burgerlijke [...] sedert meer dan een eeuw een maatschappelijke gelijkheid heeft daargesteld’.¹¹⁵ Hier spreekt Van Lynden met het realisme van de verlichte notabele. Wanneer hij daarentegen in 1827 schrijft dat de genealogische details van een nog levende familie van stand ‘niet gevoeglijk in een periodiek blad [kunnen] behandeld worden’, lijkt hij toch een meer specifiek adellijk gevoel van zijn tijd te vertolken. Mogelijk speelt hier op de achtergrond nog de herinnering aan de mediahete uit 1781 tegen zijn *cousine* mee. Dat de problematisering van stand, status en titels gedurende de voorafgaande decennia dergelijke adelsstemingen op scherp had gezet, blijkt tenslotte uit de felle wijze waarop Van Lynden reageert op de door zijn (dan nog anonieme) opponent geuite twijfels aan de historische status van Hemmen als baronie:

‘Doch alhier sta ik op mijn eigen grond. Ik plaats mij in mijn verbeelding enige eeuwen terug, haal de valbrug achter mij op, en opgezeten op mijn moedig ros, beproef ik of ik de ridder met gesloten helm, die mij op een wrevelige wijze uitdaagt, niet uit het zadel zal kunnen lichten, en ter aarde liggend, met de lans op de borst, doen bekennen dat Hemmen een baronie is!’¹¹⁶

Hier geen spoor meer van de ‘nuchtere, zakelijke instelling’ (Boels) van de klassieke achttiende-eeuwse aristocratie: de verlichting legt het af tegen de romantiek. Dit weerhoudt Van Lynden overigens niet uit zijn huisarchief (dus niet uit Butkens!) een tweetalige leenakte uit 1418-1419 op te diepen die aan zijn schitterend ridderproza alsnog de kracht van het zakelijke argument kan verlenen. In de Middelhoogduitse versie van dit charter heet Hemmen een *herschaft*, maar in de Latijnse vertaling een *baronatus*. ‘Touché, monsieur d’Yvoy’, heeft hij er misschien wel bij gedacht, want d’Yvoy omtrent in 1828 dat zijn Hollandstalige brief aan Van Lynden door deze in het Frans werd

¹¹⁵ UB Leiden, sign. LTK-998; Van Lynden, *Twee brieven*, 1. Ook het boek van Butkens was blijkbaar niet voor een groter publiek bestemd. De schilder Rubens kon in 1626 nog een exemplaar bemachtigen, maar in 1627 bleken de Lyndens de hele oplaag te hebben opgekocht (Plomp, ‘De oudste generaties’, 159). Anders dan Plomp denk ik dat het veeleer uitzonderlijk was dat Rubens het boek toch in handen kreeg.

¹¹⁶ Van Lynden, *Twee brieven*, 102-104. Het is verleidelijk om op dit geval de term ‘*invented tradition*’ uit de befaamde bundel van Hobsbawn en Ranger van toepassing te verklaren, zoals Remieg Aerts dit onlangs in feite voor de hele Nederlandse rijksadel na 1813 heeft gedaan. Aerts ziet in 1813 geen ‘echte terugkeer naar het juridische standenonderscheid van het *ancien régime*’ maar een ‘terugkeer naar een notabelenbestuur met een aristocratische glans’ (E. Hobsbawn en T. Ranger, ed., *The invention of tradition* (Cambridge, 1983); R. Aerts, ‘Een staat in verbouwing: van republiek naar constitutioneel koninkrijk 1780-1858’, in: idem, e.a., *Land van kleine gebaren. Een politieke geschiedenis van Nederland 1780-1990* (Nijmegen, 1999) 64-65. Ik zie in dit laatste toch in de eerste plaats een voortzetting van de laatste fase van het stadhoudelijk bestel, maar dan verwoord in de nieuwe institutionele context van het ‘jonge Koninkrijk’.

beantwoord – waardoor d'Yvoy zich naar eigen zeggen genoopt zag voortaan in twee talen met hem te corresponderen. Voor d'Yvoy, die berucht was om zijn zeer slechte Frans, moet dit wel een extra pijnlijke exercitie zijn geweest.¹¹⁷

Eveneens onthullend is wat d'Yvoy met veel omhaal van woorden in zijn repliek uit 1828 suggereert: dat er tien jaar eerder, tijdens zijn interim-voorzitterschap van de Hoge Raad van Adel, wrijving met de Lyndens was ontstaan. De inzet zou de graven-titel van de Gelderse gouverneur Jan Carel Elias van Lynden zijn geweest waartegen d'Yvoy zich in 1818 zou hebben verzet. Een half jaar na de installatie van Van Lynden als president werd aan diens neef, die als hofmaarschalk in ballingschap een van de *intimi* van de latere vorst was geworden, alsnog tot graaf bevorderd. In zijn dupliek (in het Nederlands) gaat Van Lynden hierop niet inhoudelijk in. Hij stelt d'Yvoy 'geen haat of nijd tegen de familie Van Lynden toe te schrijven', maar 'kan hem geenszins vrijpleiten van onbedachtzaamheid'. Hij besluit met de wens 'dat deze lettertwist vergeten worde en wij weer de oude betrekkingen met elkander mogen aanknopen.' In zijn boek uit 1827 had hij zijn opponenten al toegeroepen: 'illam pacem vobis annuncio et offero.'¹¹⁸ Het lijkt een romantische echo van het nobele opschrift boven de kerkdeur van Hemmen: 'Hier wordt de rust geschonken.'

Samenvatting en besluit

De Franse socioloog en antropoloog Pierre Bourdieu (1930-2002) zag het proces waarmee maatschappelijke eliteposities worden verworven en behouden als een voortdurend schaakspel op verschillende borden tegelijk. Op ieder van deze 'velden' kan de winst op verschillende manieren worden verzilverd: als economisch kapitaal, maar bijvoorbeeld ook in de vorm van maatschappelijk, cultureel, spiritueel of symbolisch kapitaal. In de loop van deze *lutte de classement* ontwikkelt zich een duurzame en uiteindelijk geïnternaliseerde manier van waarnemen, denken en handelen (door Bourdieu '*habitus*' genoemd), waarmee men zich in het veld kan handhaven en vooruitkomen.

Een edelman als Frans Godard II van Hemmen van Lynden, die zich blijkens zijn levensbericht op zoveel velden tegelijk liet gelden, lijkt zich bijzonder goed te lenen voor een verkennend literatuuronderzoek naar de vraag hoe 'de' adellijke *habitus* zich bij de overgang van de Republiek naar het Koninkrijk der Nederlanden heeft ontwikkeld. De hierboven beschreven gebieden geven natuurlijk geen uitputtend beeld. Zo is Van Lyndens lidmaatschap van de geheime staatscommissie-Van Pabst niet aan de orde geweest. Koning Willem I stelde deze commissie in januari 1831 in om te onderzoeken welke wijzigingen in de grondwet na de afscheiding van België nodig waren. Voorzitter was de vice-president van de Raad van State, Jhr. Mr. R.W.J. van Pabst van Bingerden, een zwager van Van Lyndens in 1825 overleden neef Jan Carel Elias. Van Lynden nam als lid der Eerste Kamer in de commissie zitting. In rechtsgeleerde kringen werden deze spoedig uitgelekte 'hervormingsplannen' van de koning nauwelijks

¹¹⁷ D'Yvoy, *Voordragt*, 23-24. J.W.A. Naber, *Correspondentie van de stadhouderlijke familie 1777-1820* (5 dln.; 's-Gravenhage, 1931-1936), IV, 149.

¹¹⁸ D'Yvoy, *Voordragt*, 79; Van Lynden, *Kort antwoord*, 8, 38; Van Lynden, *Twee brieven*, 229 ('die vrede kondig en bied ik u aan').

ernstig genomen. Al in februari 1831 schreef Groen van Prinsterer hierover aan Thorbecke: ‘Uitstel, altijd uitstel [...] Het genoegen der grondwetmakerij zij aan die heren gegund. Een ontwerp te meer in de collectie [...]’ De aantekeningen van een der commissieleden, het conservatieve Tweede Kamerlid Jhr. Mr. M.J. de Jonge, geven hem gelijk. Het medio 1831 aan de koning aangeboden rapport van de geheime commissie verdween ongelezen in een la. Wel werd in december 1831 een nieuwe, zo mogelijk nog geheimere commissie met hetzelfde mandaat ingesteld.¹¹⁹ Dit neemt niet weg dat Van Lynden in 1831 aan de wieg stond van een grondwets hervormingsproces waarvan pas na zijn overlijden het resultaat zichtbaar werd. Voor onze vraagstelling is een en ander echter van minder belang.

De adellijke *habitus* van de Lyndens van Hemmen, met name van Frans Godard II, lijkt in de eerste plaats gevormd door een generaties lange vertrouwenspositie aan het stadhouderlijk hof. Met hoffelijkheid en loyaliteit bouwden deze Gelderse edellieden krediet en kapitaal op: economisch (de heerlijkheid en het door Willem van Lynden sterk uitgebreide grondbezit), maatschappelijk (de vele regeringsambten en de liefdadigheid), cultureel (het elegante kasteel met de prestigieuze bibliotheek en na 1800 de fraaie Engelse tuin), spiritueel (het kerkpatronaat) en symbolisch (het wapenzilver). Met de vlucht van de Oranjes in 1795 brak voor de familie een donkere periode aan. Frans Godard II trok zich terug op zijn stamgoed in Gelderland en speelde vanaf 1806 een bescheiden rol in de regionale politiek. Na de restauratie in 1813 werd niet hij maar zijn zeer *königsnahe* neef Jan Carel Elias, die de Oranjes in ballingschap was gevolgd, de eerste gouverneur van Gelderland. Voor Frans Godard II was vanaf 1818 wel een prestigieuze landelijke functie weggelegd als president van de Hoge Raad van Adel. Onder de autocratische Willem I kreeg dit Hoge College van Staat echter nauwelijks ruimte voor eigen beleid, hooguit voor de normalisatie (en een enkele correctie) van de stormachtige creatie van een nieuwe rijksadel onder Van Lyndens voorgangers.¹²⁰ Bij de benoeming van Van Lynden heeft mogelijk de kwestie van de graven-titel voor zijn neef een rol gespeeld.

Zo leefde Frans Godard II van Lynden als Haags hoveling ‘in de schaduw van de Oranjeboom’ en als Gelders edelman vóór 1795 in de schaduw van zijn ooms, de burggraven, en na 1795 in die van zijn neef, de gouverneur.¹²¹ Hij heeft zijn veelzijdige talenten niettemin op unieke wijze verzilverd. Als liefhebber van de exacte wetenschap hield hij zich bezig met landbouw, levensmiddelentechnologie en waterstaat (al zwaait hij in 1821 in zijn studie over de Haarlemmermeer hiervoor alle lof toe aan zijn medevennoten Röell en Repelaer). Als middeleeuws historicus stond hij aan de wieg van een methode die in de twintigste eeuw zeer nuttig is gebleken: de prosopografie. Is hierboven de aandacht uitgegaan naar de passages in zijn *Twee brieven* waarin hij de goede trouw (en de eer) van Butkens verdedigt, het boek schetst in de laatste veertig bladzijden een

¹¹⁹ W.A.C. de Jonge, *Bijdrage tot de geschiedenis der grondwet (1830-1845) met eenige onuitgegeven stukken* (’s-Gravenhage, 1883).

¹²⁰ Vgl. Kuiper, *Adel in Friesland*, 284, 289. Het mag juist zijn dat Willem I aan het hoofd stond van een ‘door de grondwet getemperde monarchie’, maar juist in een nationaal beleidsterrein als het herstel van de adelstand liet hij zich weinig aan ‘tegenkrachten’ gelegen liggen. De grondwet bood hem hiertoe ook in formele zin meer ruimte dan in het uitoefenen van een autocratische bestuur in provincies zoals Friesland.

¹²¹ Het beeld van de ‘Oranjeboom’ is uit Huizinga’s opstel over de betekenis van het jaar 1813, aangehaald in Kuiper, *Adel in Friesland*, 280.

groepsportret van de ridders rondom Floris V dat weliswaar niet aan hedendaagse maatstaven van bronnenkritiek voldoet, maar dat door de balloteurs van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde terecht als vernieuwend is herkend. Dat zijn gekwetste ‘adeltrots’ de directe aanleiding tot het schrijven van dit werk vormde, geeft Van Lynden ongaarne toe. Ook na 1828 heeft hij zich in de luwte van het politieke bedrijf nog met middeleeuwse adelsgeschiedenis beziggehouden. Tijdens het Kamerreces van 1833 correspondeerde hij met de Leidse hoogleraar Tydeman over Witte van Haamstede.¹²² De rol die Van Lydens adelsbesef in het debat met d’Yvoy speelde, kan enige helderheid brengen in de complexe manieren waarop begrippen als beeld en zelfbeeld, mentaliteit en *habitus* in zijn tijd en zijn milieu in elkaar grepen. Het gaat hier zeker niet om een negentiende-eeuwse *invented tradition*, maar integendeel om een complex van zelfbeeld, adelsbesef en mentaliteit dat al in de eerste helft van de zeventiende eeuw zijn klassieke vorm kreeg. Van een kentering in de manieren waarop het zelfbeeld en het adelsbesef van Frans Godard II en zijn familie vóór en na de Franse bezetting werd geconstrueerd, lijkt achteraf dan ook nauwelijks sprake. Historische belangstelling voor zijn geboortestand is ook al in het proefschrift van Frans Godard II aanwijsbaar. Hij is daarin sterk gestimuleerd door zijn promotor Bondam en zeer waarschijnlijk ook door zijn eigen grootvader en naamgenoot. Deze belangstelling is na 1813 weliswaar intenser geworden, maar niet wezenlijk van karakter veranderd. Het is veeleer de continuïteit die hier treft: een continuïteit die vrijwel naadloos aansluit bij het hierboven omschreven begrip *habitus*. De voorzichtige slotsom mag zijn dat deze veerkrachtige adellijke *habitus* de stormen van de patriottentijd en de Franse bezetting in het *fin de siècle* niet alleen opmerkelijk goed heeft doorstaan, maar dat hij er zelfs door is gevoed en versterkt. Wel is de taal en de beeldspraak waarin deze mentaliteit na 1813 wordt verwoord, in vergelijking met de achttiende eeuw sterk gedramatiseerd en geromantiseerd. Een neveneffect van de gebeurtenissen van de voorgaande decennia? Dezelfde *habitus* is kenbaar in de zorg van Frans Godard II voor de heerlijkheid en de kerk te Hemmen, zowel voor de wegen en het gewas als voor de armen en de predikant. Zijn dubbelleven tussen Den Haag en Hemmen is goed te omschrijven met het vroegmiddeleeuwse begrip *fidelitas*: trouw aan de landsheer, maar ook aan Christus. Een laat-twintigste-eeuwse *pater familias* van de Lydens verwoordt in een spiritueel testament deze mentaliteit als volgt:

‘Wat zijn dan de oude waarden die in de adel voortleven? Trouw; inzet; stijl; wellevendheid. Het meest belangrijke is evenwel: het geloof. Door de hele [...] geschiedenis is de adel opgegroeid met het christendom.’¹²³

Waren ‘braafheid en eerlijkheid’ de in wezen achttiende-eeuwse kernwoorden waarin Frans Godard II in 1818 zijn zelfbeeld samenvatte, zijn twintigste-eeuwse nazaat noemt trouw (en zeker niet trots) als eerste adellijke deugd. Trouw bracht ook Frans Godard II ertoe om zo nodig op hoge leeftijd ‘het harnas aan te trekken’ – of het nu

¹²² UB Leiden, sign. BPL 1886, d.d. 1 april 1833.

¹²³ F.W.B. baron van Lynden, ‘Adel nu’, *Het Lyndenblad*, IX (1996) 19. F.W.B. baron van Lynden (1918-2000) was onder meer president van de Hoge Raad van Adel.

was ten bate van een arme weduwe in Ommerschans of ter verdediging van de eer en de goede trouw van zijn familie.¹²⁴

Bijlagen

Bijlage 1. Kwartieren van Mr. Frans Godard baron van Lynden, heer van Hemmen

2. Willem (Frans Godard) van Lynden, heer van Hemmen en Blitterswijk (Utrecht 1729-IJsselmonde 1787), tr. 1755
3. Anna Wilhelmina des H.R. rijksgravin van Hogendorp van Hogewegen (Rotterdam 1735-'s-Gravenhage 1779).
4. Mr. Frans Godard (I) van Lynden, heer van Hemmen en Blitterswijk (Arnhem 1702-Nijmegen 1786), tr. 1726
5. Constantia Isabella van der Muelen, vrouwe van Oud-Broekhuizen (Utrecht 1703-1745).
6. Mr. Diederik Johan des H.R. Rijksgraaf van Hogendorp, vrijheer van Hofwegen, Tilburg en Goirle ('s-Gravenhage 1697-1744), tr. Amsterdam 1728
7. Marianne du Peyrou (Amsterdam 1704-Rotterdam 1747), begr. 's-Gravenhage.
8. Derk Wolter van Lynden van Hemmen, Blitterswijk, Clörath en Wanssum (1659-1712), tr. 1699
9. Anna Ursulina van Reede, vrouwe van Blitterswijk (Amerongen 1669-Arnhem 1749).
10. Mr. Willem van der Muelen, heer van Spangen, enz. (Utrecht 1658-1739), tr. 2e
11. Sophia Huydecoper (Amsterdam 1662-Utrecht 1742).
12. Mr. Gijsbert van Hogendorp, drost enz. van Steenberg († 's-Gravenhage 1730), tr. 2e Middelburg 1696
13. Catharina Margaretha Beck († 's-Gravenhage 1737).
14. Jacques du Peyrou le Jeune (Bergerac 1664-Amsterdam 1742), koopman, tr. Abcoude 1702
15. Anne de Lago (Honfleurs 1680-Amsterdam 1749).
16. Frans van Lynden, heer van Hemmen en Blitterswijk (1628-1700), ridder, dijkgraaf Overbetuwe, begr. Hemmen, tr.
17. Charlotte van Brienen (1630-Valburg 1721).
18. Godard van Reede Ginckel, Earl of Athlone, ridder, generaal en veldmaarschalk, † 1704, tr.
19. Ursula Philippota van Raesfelt, vrouwe van Middachten en Herveld.
20. Mr. Willem van der Muelen, heer van Niecoop, enz. (Utrecht 1631-1690), tr. 1e Utrecht 1655
21. Constantia Deutz (Amsterdam 1629-Utrecht 1670).
22. Mr. Joan Huydecoper, ridder, heer van Maarsseveen, enz., firmant Coymans & Co, tr. Amsterdam 1656

¹²⁴ d'Yvoy, *Voordragt* 11: '[...] om zo kloekmoedig het harnas aan te trekken [...].’ Dat Frans Godard II van Lynden van Hemmen ooit werkelijk ten strijde is getrokken, is niet waarschijnlijk. Op 11 april 1793 schrijft prins Willem V zijn dochter vanuit Breda dat ‘Frans Godard van Lynden’ op dat ogenblik te Prinsenhagen twee garderegimenten en een eskadron huzaren commandeerde. Dit was echter Frans Godard Willem van Lynden tot Hoevelaken (1764-1818), een broer van de latere gouverneur Jan Carel Elias. Hij werd als luitenant-kolonel in september 1793 gewond in de Slag bij Meenen (België), waar zijn oudste broer Derk Wolter van Lynden tot Hoevelaken sneuvelde (Naber, *Correspondentie*, II, 44; F.W.B. baron van Lynden, ‘Derk Wolter van Lynden tot Hoevelaken’, *Het Lyndenblad*, IV (1991) 9-11).

23. Sophia Coymans Jansdr (Amsterdam 1636-1714).
24. Mr. Diederik van Hogendorp, heer van Cromstrijen, enz. († 's-Gravenhage 1702),
tr. 's-Gravenhage 1654
25. Petronella Kettingh († 's-Gravenhage 1707).
26. Jan Beck, tr.
27. Geertruid Ghyselin, vrouwe van de Hof van Delft, Vrijenban, 't Woudt en Woudharnas.
28. Daniel du Peyrou, leefde Bordeaux 1721, tr. Bergerac 1663
29. Anne Salmon Jacquesdr, begr. Amsterdam (Waalse Kerk) 1695.
30. Mr. Pierre de Lago, advocaat te Amsterdam, tr.
31. Marthe de Bause.

Bijlage 2. Kwartieren van Margaretha Clara Munter

2. Mr. Andries Munter (Amsterdam 1714-Bloemendaal 1771), regent, tr. 2e Amsterdam 1754
3. Annemarie du Peyrou (Amsterdam 1726-1759).
4. Mr. Willem Munter (Amsterdam 1682-1759), regent, geremoveerd 1748,
tr. 1e Amsterdam 1712
5. Catharina Pels (Amsterdam 1687-1736).
6. Steven Andries du Peyrou (Amsterdam 1700-1729), koopman en walvisreder,
tr. Ouderkerk 1723
7. Margaretha Clara Muysart (Amsterdam 1702-1761).
8. Mr. Cornelis Munter (Amsterdam 1652-1708), bewindhebber WIC, tr. Amsterdam 1679
9. Maria Piso (Amsterdam 1650-1729).
10. Andries Pels (Amsterdam 1655-1731), rijkste koopman van de stad, tr. Sloten 1682
11. Angenita Bouwens (Amsterdam 1660-1749).
12. Jean du Peyrou (Bergerac 1647-Amsterdam 1718), wijnkoper en walvisreder,
tr. Amsterdam 1677
13. Annemarie Villepontoux (Amsterdam 1660-1720).
14. Abraham Muysart (Amsterdam 1676-1724), koopman VOC, tr. Ouderkerk 1700
15. Clara Magdalena de Haze (Amsterdam 1677-1710).
16. Joan Munter (Amsterdam 1611-1685), koopman VOC, tr. Amsterdam 1630
17. Margaretha Geelvinck (Amsterdam 1612-1672).
18. Dr. Willem Piso (Leiden 1611-Amsterdam 1678), arts, tr. Amsterdam 1648
19. Constantia Spranger (ged. Amsterdam 1616, kleindochter van Jeronimus Coymans).
20. Jean Lucas Pels (Amsterdam 1628-1699), koopman en reder, tr. Amsterdam 1654
21. Susanna Noirot (Amsterdam 1632-1678).
22. Pieter Bouwens (Aken 1621-Amsterdam 1680), koopman, tr. Amsterdam 1651
23. Anna Maria van Nutt (Aken 1622-Amsterdam 1686).
24. Etienne du Peyrou, leefde Bergerac 1650-1665, postuum vermeld ald. 1674, tr. Bergerac
25. Judith Maloubier (Bergerac 1610-Amsterdam 1707).
26. André Villepontoux uit Bergerac, koopman 'in 't Vergulde Fortuyn', begr. Amsterdam
1663, tr.
27. Maria Hammius uit Beverwijk, tr. 2e 1666 Dirk Deyman, burgemeester van Haarlem.
28. Isaac Muysart (Amsterdam 1637-1697), koopman en bankier, tr. 2e Amsterdam 1673
29. Margaretha du Bucquoy (Amsterdam 1652-1691).
30. Jeronimus de Haze, heer van Stabroek (Amsterdam 1641-1705), rentenier, tr. Leiden 1673
31. Margaretha Helena van Swaenswijck (Leiden 1656-Amsterdam 1715).